

náš vidiek

3/2018

štvrtročník
ročník XV.

ČASOPIS VIDIECKEHO PARLAMENTU NA SLOVENSKU

VIDIECKA MLÁDEŽ V REGIÓNĚ

VIDIECKY PARLAMENT
NA SLOVENSKU

**Projekt „Vidiecka
mládež v regióne“
pokračuje**

strany 4–9

**Malovýrobcovia
syrov na
Agrokomplexe**

strany 19–20

Obsah

- 4 Projekt „Vidiecka mládež v regióne“ má za sebou štyri mesiace prínosnej práce
- 6 Mladí ľudia v Prešove
- 7 Angažovanosť mladých v regionálnych politikách – workshop v Helpe
- 10 Leto v projekte 50+ pracovné
- 12 9.ročník podujatia Deň turčianskeho vidieka už tradične zaujal
- 13 Slovensko bude mať novú víziu a stratégiu rozvoja do roku 2030
- 14 Vidiecke ženy – Líderky na návšteve europarlamentu
- 15 Prínos kozieho mliekarstva pre výživu a zdravie ľudí
- 19 Súťaž malovýrobcov v kvalite syrov na Agrokomplexe 2018

náš vidiek

Ročník: XV.

Číslo: 3/2018

ISSN: 1339-1542

Vydavateľ:
Občianske združenie
Vidiecky parlament na Slovensku
Kapitulská 13
974 01 Banská Bystrica
mobil: 0915 446 538
e-mail: vipa@vipa.sk,
mbehanovska@stonline.sk
www.vipa.sk

Vychádza štvrťročne pre vnútornú potrebu organizácie. Nepredajné.

Náklad: 1000 ks

Uzávierka nasledujúceho čísla:
20. novembra 2018

Redakčná rada:
Ing. Mária Behanovská,
doc. Ing. Miroslav Habán, PhD,
Ing. Karol Herian, CSc
Doc. Ing. Jozef Húska, CSc.

Grafická úprava a ilustrácie:
Ing. arch. Pavol Borodovčák

Tlačiareň:
Róbert Jurových – NIKARA, Krupina

Príspevky sú zverejňované tak, ako boli zaslané autormi a neprešli jazykovou úpravou.

Foto na titulnej strane obálky:
Projekt „Vidiecka mládež v regióne“ v Kremničke

Foto na druhej strane obálky:
Projekt „Vidiecka mládež v regióne“ v Košútoch

Otvárate tretie spoločné číslo časopisu Náš vidiek.

Jeseň nám priehrástím dáva svoje plody nielen v záhradách, na poliach, sadoch, viniciach, ale aj z našej celoročnej práce.

Pokračujeme v aktivitách projekte **Vidiecka mládež v regióne**, kde sme diskutovali s viac ako 200 mladými na témy: Procesy, systémy a politiky v oblasti vidieckej mládeže v regióne, angažovanosť mladých v regionálnych politikách, dostupnosť a kvalita služieb na vidieku, spolupráca verejnej správy s mladými ľuďmi.

Pracujeme v projekte **Zamestnávanie 50+** na regionálnej úrovni. Realizujeme ho v Banskobystrickom kraji, konkrétne na území Partnerstiev Hontiansko – Dobronivskom, Hontiansko – Novohradskom a Malohontu. Jedná sa o územie okresov Zvolen, Krupina, Veľký Krtíš a Rimavská Sobota. Jednou z aktivít projektu je aj prieskum u potenciálnych regionálnych zamestnávateľov ako vnímajú témy zamestnania 50+, identifikácia silných a slabých stránok 50+, identifikácia bariér a obmedzení. Sme radi, že zamestnávatelia si našli čas, prišli a podelili sa s nami o svoje skúsenosti. Z prvotného prieskumu vyplynulo, že cieľová skupina 50+ má viac výhod ako nevýhod.

Vlaňajšie víťazky súťaže **Vidiecka žena – Líderka** boli na návšteve europarlamentu, na pozvanie pani Jany Žitňanskej. Prijemné stretnutie s pani EÚ poslankyňou, krásne počasie, spoločnosť Líderiek prispela ku krajším vzájomným vzťahom.

Tohoročný **45. ročník** Medzinárodnej poľnohospodárskej a potravinárskej výstavy v Nitre **Agrokomplex 2018** bol zameraný najmä na rozvoj a pomoc pre malovýrobcov poľnohospodárskych produktov a malospracovateľov potravín. Jedným z významných podujatí pre malospracovateľov mlieka a výroby mliečnych výrobkov bol už **VI. ročník Memoriálu docenta Egona Gyarmathyho**.

Čítajte a aj nám napíšte, čo by ste radi našli na stránkach nášho vidieka v budúcnosti.

Prežite ešte zmysluplné jesenné chvíle.

Projekt „Vidiecka mládež v regióne“ má za sebou štyri mesiace prínosnej práce

Občianske združenie Vidiecky parlament na Slovensku začal realizovať projekt „Vidiecka mládež v regióne“ v máji 2018.

Projekt je zameraný na naplnenie cieľov Operačného programu Efektívna verejná správa, ktorého riadiacim orgánom je Ministerstvo vnútra SR. Na podporu reformy verejnej správy SR získava z Európskeho sociálneho fondu v programovom období 2014 – 2020 viac ako 335 miliónov eur. Operačný program Efektívna verejná správa sa vzťahuje na celé územie Slovenskej republiky a jeho hlavnými cieľovými skupinami sú orgány štátnej správy a územnej samosprávy, sociálni partneri, organizácie občianskej spoločnosti, mimovládne organizácie a iné zainteresované strany alebo partneri. Cieľom programu je poskytovanie verejných služieb rýchlo a kvalitne v záujme podpory udržateľného rastu, tvorby pracovných miest a sociálnej inklúzie definovaných v prioritách Stratégie Európa 2020. Účelom projektu „Vidiecka mládež v regióne“ je zapájanie najmä mladých sociálnych a ekonomických partnerov v regiónoch do prípravy a implementácie a následne hodnotenia regionálnych politík a rozhodnutí.

Od začiatku realizácie projektu sme uskutočnili workshopy s mladými ľuďmi na stredných školách v Kremnici (BBSK), v Leviciach (NRSK), v Prešove (PSK). Okrem toho sme diskutovali s mladými ľuďmi na workshopoch v obci Heľpa (BBSK). Na workshopoch boli diskutované témy:

- „Procesy, systémy a politiky v oblasti vidieckej mládeže v regióne“
- „Angažovanosť mladých v regionálnych politikách“
- „Dostupnosť a kvalita služieb na vidieku“
- „Spolupráca verejnej správy s mladými ľuďmi“

Propagácia projektu na Hontianskej paráde v Hrušove

Spolu sa na workshopoch zúčastnilo 144 mladých ľudí. Po objasnení problematiky sme s mladými diskutovali a na záver vyplňali dotazník (v tlačenej aj v elektronickej podobe) k diskutovaným témam. Veľmi zaujímavé bolo stretnutie s mladými ľuďmi z Heľpy. Zloženie mladých ľudí bolo na úrovni stredoškôľakov a workshopu sa zúčastnili tiež vysokoškôľáci z obce a čo nám bolo sympatické pozvali aj deviatakov, aby sa zapojili do diskusie a tak ich pripravujú na členstvo v ich mládežníckom parlamente. V rámci predstavovania ich organizácie Dedinskej únie heľpianskych aktivistov o. z. sme sa dozvedeli veľa informácií. Spolupracujú s miestnou samosprávou, základ-

Diskusia s mladými a vypisovanie dotazníkov v Kaške

nými školami na území obce (ZŠ, ZUŠ, MŠ). Ďalej členovia organizácie spolupracujú s dobrovoľnými organizáciami – Slovenským zväzom zdravotne postihnutých, Jednotou dôchodcov a ostatnými neziskovými organizáciami na území obce a mikroregiónu Horehron. Je dlhoročným členom Partnerstva sociálnej inklúzie okresu Brezno, Vidieckej organizácie komunitných aktivít. Ďalej je členom Verejno-súkromného partnerstva Horehron. Členovia sa vzdelávali v programoch pre podporu a rozvoja vidieka, absolvovali školenia z oblastí komunikácie, organizovania podujatí/aktivít, foriem propagácie, získavania zdrojov, základov písania projektov, právnych základov pre fungovanie mimovládnych neziskových organizácií, fungovania samosprávy, strategického plánovania v organizácii a svojej komunite. Svoju činnosť orientuje na spoluprácu so všetkými vekovými kategóriami v obci ale aj v regióne Horehron. Prioritu kladie na rozvoj mladého človeka. Svojimi aktivitami podporuje jeho záujmy, rozvíja jeho schopnosti a vedomosti, ktoré napomáhajú skvalitňovanie života.

V obci Miklušovce (PSK), v Lišove (NRSK), v Košútoch (TTSK) sme uskutočnili okrúhle stoly, na ktorých sa spolu zúčastnilo 27 mladých ľudí.

Zaujímavý bol okrúhly stôl v obci Miklušovce. Aktivita bola prepojená v rámci vyhodnocovania súťaže – Detská výtvarná súťaž „Moja dedina, ako ju vidím ja...“ 2018, ktorú organizuje Spolok pre obnovu dediny.

Diskutované témy:

- „Procesy, systémy a politiky v oblasti vidieckej mládeže v regióne“
- „Angažovanosť mladých v regionálnych politikách“
- „Dostupnosť a kvalita služieb na vidieku“
- „Spolupráca verejnej správy s mladými ľuďmi“

Starostkou obce je členka projektového tímu M. Čuchtová – Expertka na analýzu trhu, ktorá tak tiež diskutovala s účastníkmi a snaží sa ich neustále zapájať do aktivít v obci. Po ukončení diskusie zapojila mladých účastníkov do hodnotenia Detskej výtvarnej súťaže.

Aktivitami projektu sú aj informačné aktivity. Tie sme uskutočnili na Výstave Agrokomplex Nitra 2x, v obci Miklušovce, v Hrušove – Hontianska paráda. V Hrušove Informačná akcia bola úspešná, boli informované desiatky ľudí o projekte a jeho činnosti, aktivitách, rozdáná bola viac než stovka informačných letákov o projekte.

Poslednou zrealizovanou aktivitou bol seminár v obci Heľpa 18. 9. 2018. Zúčastnilo sa na ňom okolo 60 mladých ľudí vo veku 13 – 14 rokov z krajín V4 (Program Erasmus). Okrem prezentácie projektu a diskutovaných témam, študenti sa venovali tvorivým edukačným aktivitám (príprava projektu – žiadosti o grant na tému Spolupráca mládeže na vidieku a modelovej situácii „Budovanie infraštruktúry v obci“.

Projektový tím v Kaške

Mladí ľudia v Prešove

Mladí ľudia v Prešove ukázali, že sú pripravení sa v živote spoločensky angažovať (diskusia v rámci projektu Vidiecka mládež v regióne)

Diskusia z projektu Vidiecka mládež v regióne, organizovaného OZ Vidiecky parlament na Slovensku sa konala na Evanjelickej spojenej škole v Prešove dňa 22. 06. 2018. Zúčastnilo sa na nej 27 študentov tejto školy.

Témou diskusie bolo: „**Procesy, systémy a politiky v oblasti vidieckej mládeže v regióne**“

Študenti počas predstavenia projektu

Na diskusii boli prítomní pracovníci projektu: Bc. M. Melich, Mgr. M. Čuchtová.

Po úvodnom predstavení projektu projektový manažér Bc. M. Melich odpredložil informácie o Projekte Vidiecka mládež v regióne, jeho cieľoch, úlohách a poslaní.

Mgr. M. Čuchtová sa následne prihovorela mládeži s krátkou prezentáciou o potrebe participovať v aktivitách obce alebo mesta a zdôraznila dôležitú úlohu dobrovoľníctva.

Diskusia mladých s odborníkmi

Diskusia so študentmi Evanjelickej spojenej školy v Prešove dopadla z hľadiska hodnotenia vedomostí, zručností, kompetencií, postojov mladých ľudí v oblasti ich spoločenskej angažovanosti za zlepšenie ich súčasnej pozície a ich pôsobenia v spoločenskom živote a tiež vybudovať základy Mládežníckeho vidieckeho parlamentu s pôsobením nadväzujúcim na činnosť Vidieckeho parlamentu na Slovensku. Aktivizáciou mladých chceme dosiahnuť udržanie mladých ľudí a ich kapacít na vidieku a zvýšenie sebestačnosti vidieka.

Poslednou časťou bolo vyplnenie dotazníka úlohou ktorého je zistiť postoje mladých ľudí, aké majú možnosti uskutočňovania potrieb v ich obci, ako poznajú svoju obec a okolitý región.

Expertka na analýzu trhu predstavila zúčastneným východiskový stav mladých v regióne v oblasti zamestnávania, predstavila im možnosti zamestnania sa v ich regióne a povedala im čo majú vedieť na pracovnom pohovore.

Záver bol prenechaný účastníkom na otázky a diskusia i program bol ukončený.

Angažovanosť mladých v regionálnych politikách – workshop v Helpe

V rámci projektu „Vidiecka mládež v regióne“ sa v Helpe, 8.6.2018 uskutočnilo ďalšie zaujímavé stretnutie s mladými ľuďmi. OZ VIPA SK so svojim projektovým a riadiacim tímom pripravila workshop na tému: „Angažovanosť mladých v regionálnych politikách“. Podujatia sa zúčastnilo 28 ľudí. Workshop sa uskutočnil na Obecnom úrade v Helpe s mladými ľuďmi z obce.

Cieľom projektu je rozvíjať vedomosti, zručnosti, kompetencie, postoje mladých ľudí v oblasti ich spoločenskej angažovanosti za zlepšenie ich súčasnej pozície a v scitlivovaní ich pôsobenia v spoločenskom živote a tiež vybudovať základy Mládežníckeho vidieckeho parlamentu s pôsobením nadväzujúcim na činnosť Vidieckeho parlamentu na Slovensku. Aktivizáciou mladých chceme dosiahnuť udržanie mladých ľudí a ich kapacít na vidieku a zvýšenie sebestačnosti vidieka.

Na workshope boli prítomní pracovníci projektu: Bc. M. Melich, Ing. M. Behanovská, Mgr. M. Kemková.

Zloženie mladých ľudí bolo na úrovni stredoškôľakov a workshopu sa zúčastnili tiež vysokoškôľáci z obce a prizvaní boli aj deviati ZŠ, aby sa zapojili do diskusie a tak sa pripravovali na členstvo v ich mládežníckom parlamente.

Po krátkom úvode projektový manažér odpredložil informácie o Projekte Vidiecka mládež v regióne, jeho cieľoch, úlohách a poslaní.

V rámci workshopu sa predstavila miestna organizácia Dedinská únia helpianskych aktivistov o. z. Spolupracujú s miestnou samosprávou, základnými školami na území obce (ZŠ, ZUŠ, MŠ). Ďalej členovia organizácie spolupracujú s dobrovoľnými organizáciami – Slovenským zväzom zdravotne postihnutých, Jednotou dôchodcov a ostatnými neziskovými organizáciami na území obce a mikroregiónu Horehron. Je dlhoročným členom Partnerstva sociálnej inklúzie okresu Brezno, Vidieckej organizácie komunitných aktivít. Ďalej

Prezentácia na Obecnom úrade v Helpe

je členom Verejno-súkromného partnerstva Horehron. Členovia sa vzdelávali v programoch pre podporu a rozvoja vidieka, absolvovali školenia z oblastí komunikácie, organizovania podujatí (aktivít, foriem propagácie), získavania zdrojov, základov písania projektov, právnych základov pre fungovanie mimovládnych neziskových organizácií, fungovania samosprávy, strategického plánovania v organizácii a svojej komunite. Svoju činnosť orientuje na spoluprácu so všetkými vekovými kategóriami v obci ale aj v regióne Horehron. Prioritu kladie na rozvoj mladého človeka.

Svojimi aktivitami podporuje jeho záujmy, rozvíja jeho schopnosti a vedomosti, ktoré napomáhajú skvalitňovanie života.

Na záver workshopu prítomní mladí ľudia vyplnili dotazníky. Dotazník slúži na zbieranie postojov mladých ľudí, aké majú možnosťami uskutočňovania potrieb v ich obci, ako poznajú svoju obec a okolitý región. V rámci vyplňania dotazníkov odznali pripomienky k možnosti ovplyvniť situáciu v regióne. Túto diskusiu usmerňovali Mgr. M. Kemková a expertka v oblasti regionálnych aktérov Ing. M. Behanovská a spolu s projektovým manažérom diskutovali aj v malých skupinách.

Workshop na Obecnom úrade v Hefpe

KREMNIČKA

**FOTO
galéria**

HRUŠOV

LEVICE

WORKSHOP

INFOAKCIA

PREŠOV

KOŠÚTY

Leto v projekte 50+ pracovné

Centrum vzdelávania neziskových organizácií a Vidiecky parlament na Slovensku realizujú projekt s názvom Zamestnávanie 50+ na regionálnej úrovni. Realizujeme ho v Banskobystrickom kraji, konkrétne na území Partnerstiev Hontiansko – Dobronívskom, Hontiansko – Novohradskom a Malohontu. Jedná sa o územie okresov Zvolen, Krupina, Veľký Krtíš a Rimavská Sobota. Projekt sme pripravili s ľuďmi ktorých poznáte z regiónu a tiež so skúsenými odborníkmi, z ktorých asi 90% je tiež vo veku 50+.

Vek môže naozaj zohrávať dôležitú rolu pri prijímaní nových ľudí do zamestnania a preto sa treba na to pripraviť. Chcete rozbehnúť novú prácu ktorá vás baví, len nevíete nájsť odvahu?

Ľudia po 50-tke toho vedia veľmi veľa. A to nielen v oblasti, v ktorej doteraz pracovali, či pracujú. Mnohí majú výborné vedomosti a zručnosti v ob-

lastiach, ktoré boli doteraz skôr ich záľubou, napr. remeslá, záhrada, pečenie a veľa ďalších vecí.

Niektorí sú nezamestnaní, alebo chodia do práce z povinnosti, a mohli by sa živiť vecami, ktoré nielen dobre ovládajú, ale ich aj bavia.

Okrem sebarealizácie je to napokon aj cesta k zlepšeniu rodinného rozpočtu.

Ľudia po 50-tke majú skutočne veľa skúseností

Projekt v Bzovíku

.....

Projekt v Krupine

.....

a iných konkurenčných výhod. Postupne aj zamestnávateľia začínajú znovu objavovať čaro skúseností a stability zamestnancov 50+.

Realizujeme dotazníkový prieskum, aby sme sa dozvedeli Vaše názory a skúsenosti.

Chceme spolu s VAMI a pre VÁS vytvoriť v našom regionálnom priestore pre lepšie zamestnanie sa ľudí po 50-tke (50+).

Jednou z aktivít projektu je aj prieskum u potenciálnych regionálnych zamestnávateľov ako vnímajú témy zamestnania 50+, identifikácia silných a slabých stránok 50+, identifikácia bariér a obmedzení. Sme radi, že zamestnávateľia si našli čas, prišli a podelili sa s nami o svoje skúsenosti. Z prvého prieskumu vyplynulo, že cieľová skupina 50+ má viac výhod ako nevýhod. Pre zamestnávateľov je dôležitejšia osobnosť človeka a nie vek.

Zamestnávateľia sa zaujímajú o predchádzajúce zamestnanie uchádzača o zamestnanie, poskytujú si navzájom referencie. Nevýhodou vo vzťahu k výrobným podnikom je zdravotný/fyzický stav a s tým súvisiaca výkonnosť. Horší zdravotný/fyzický stav môže vyplývať zo životného štýlu – stres, nepravdivé stravovanie, stále zvyšujúce sa nároky zamestnávateľov na plnenie noriem, práca na zmeny, práca cez víkendy. Ľudia sú z práce unavení!!! K zvýšeniu zamestnávania ľudí 50+ by mohli prispieť rôzne benefity – napr. doplnková dovolenka na regeneráciu, poukazy na dovolenku, podpora výrobných podnikov, ktorí zamestnávajú ľudí 50+ (ako čiastočné vykrytie straty pri nižšom výkone 50+ na výrobných linkách). Zamestnávateľia vyplnili dotazník zameraný na zamestnávanie ľudí 50+ a identifikáciu kompetencií 50+.

9.ročník podujatia Deň turčianskeho vidieka už tradične zaujal

8.septembra 2018 sa do Jasenskej doliny za krásneho jesenného počasia od rána schádzali ľudia s cieľom navštíviť tradičné podujatie, ktoré je oslavou turčianskeho vidieka, jeho pracovných ľudí, poľnohospodárov, remeselníkov a všetkých, ktorý ho milujú a snažia sa o jeho neustály rozvoj.

Podujatie podporil Žilinský samosprávny kraj, Turčianska regionálna poľnohospodárska a potravinárska komora, hlavným organizátorom podujatia bola spoločnosť JASED, s.r.o., v areáli ktorej sa podujatie uskutočnilo. Regionálna rozvojová agentúra Dolný Turiec má vo svojom názve uvedené, čo je jej cieľom – „regionálne sa rozvíjať“ a preto toto podujatie organizuje spolu s partnermi už 9 rok na podporu turčianskeho vidieka, jeho produktov, známych doma i v zahraničí. Program podujatia bol zaujímavý pre všetky vekové kategórie – znela dychovka, country hudba, folklór (dokonca až z Valašska), deti tancovali hip-hop a so svojim dožinkovým a družstevníckym pásmom sa predstavili členovia FS LYSEC z obce Belá – Dulice. Lákadlom bola už tradičná súťaž po domácky vyrobených traktorov RALLYE FATRA 2018. Poľnohospodári ukázali, čomu sa venujú v živočíšnej výrobe a spolu s miestnymi drobnochovateľmi pripravili „minizoo“ domácich úžitkových zvierat. Dalo sa povozíť na koni a nechýbali ani atrakcie pre deti, sokoliari, športové atrakcie a hasiči. Všade rozvoniavali gastronomické špeciality a prechádzka remeselným jarmokom tiež určite zaujala.

Počas dňa členovia projektového tímu projektu Vidiecka mládež v regióne Ing.Janka Mikušáková a Bc.Matej Bórik diskutovali s mladými o potrebách vidieka z ich pohľadu, o ich vedomostiach a praktických skúsenostiach v angažovanosti sa na lokálnej a regionálnej úrovni. Niektorí mladí ľudia

Gaderská dolina – bralnatá pýcha Turca

sa zapojili do dotazníkového prieskumu v rámci projektu.

Tešíme sa na stretnutie na jubilejnom 10.ročníku koncom leta 2019

Slovensko bude mať novú víziu a stratégiu rozvoja do roku 2030

Spoločné rokovanie Pracovnej skupiny pre implementáciu Agendy 2030 a pre prípravu Národného investičného plánu na roky 2018 – 2030 a Pracovnej skupiny pre prípravu Stratégie regionálneho a územného rozvoja SR sa uskutočnilo 10. septembra 2018 v konferenčnej sále SAV v Bratislave.

Rokovanie otvoril a účastníkov privítal p.Richard Ráši. Informoval o dosiahnutom pokroku vo vnútroštátnej implementácii Agendy 2030 a prezentácii SR na pôde OSN v New Yorku, pričom zdôraznil, že pre implementáciu Agendy 2030 je kľúčovým nástrojom vytvorenie príslušnej vízie a stratégie. Stratégia by mala byť prierezová a jej cieľom by mala byť integrácia sektorových stratégií do regionálneho a územného rozvoja. Podľa p.Ivana Ivančina, generálneho riaditeľa sekcie regionálneho rozvoja Úradu vlády SR je potreba vecného zamerania priorít pri tvorbe stratégie, práce odborníkov ako aj zapojenie regiónov do tvorby stratégie, pričom je dôležité využiť špecifiká každého regiónu. Pani Alena Sábellová, generálna riaditeľka sekcie riadenia investícií Úradu podpredsedu vlády pre investície a informatizáciu doterajšie poznatky pri tvorbe strategických dokumentov zhrnula do 4 bodov: – absencia dlhodobej vízie a stratégie Slovenska, neefektívne uplatňovanie princípu subsidiarity, neefektívna koordinácia vertikálnych a horizontálnych politík a absencia implementačných plánov. Zdôraznila, že pri príprave vnútroštátnej implementácie Agendy 2030 veľmi pomohli mimovládne organizácie. Pán Martin Giertl, splnomocnenec vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti vníma tvorbu stratégie ako najväčšiu verejnú politiku súčasnosti, kedy vláda SR podporuje proces participácie a spoluprácu s mimovládny a akademickým sektorom. Pán Kvetoslav Kmec, riaditeľ odboru strategického plánovania ÚPPVII prítomným predstavil návrh

3 investičných balíčkov (pre západ, stred a východ Slovenska). Zdôraznil potrebu programovej, územnej a projektovej integrácie. Stratégia by sa mala zamerať na prirodzené regióny, na ich rozvoj, na znižovanie regionálnych disparít a znižovanie závislosti na EŠIF (SR v súčasnosti až 80% verejných investícií tvoria prostriedky z EŠIF). Vizia a stratégia rozvoja SR do roku 2030 má byť predložená na rokovanie vlády SR do konca apríla 2019. Dovtedy sa budú obidve pracovné skupiny podieľať na jej tvorbe, pričom bude vytvorený špecializovaný tím odborníkov z radov členov pracovných skupín a odbornej verejnosti.

SÚVISIACE DOKUMENTY :

- materiál „Návrh národných priorít implementácie Agendy 2030“, ktorý predstavuje 6 priorít pre vnútroštátnu implementáciu Agendy 2030 pre udržateľný rozvoj v kontexte SR – <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=27550>
- vstupná správa k tvorbe Národnej stratégie regionálneho a územného rozvoja SR do roku 2030 – http://www.vlada.gov.sk/data/files/7075_vstupna-sprava_novej-strategie_rur-sr-do-roku-2030.docx
- prílohy k vstupnej správe – http://www.vlada.gov.sk/data/files/7074_prilohy-ku-vstupnej-sprave.zip

Vidiecke ženy – Líderky na návšteve europarlamentu

Dojmy a poďakovanie Líderiek roka 2017 na návšteve v Štrasburgu

VALÉRIA LUKÁČOVÁ: *Príjemné stretnutie s pani EU poslankyňou, krásne počasie, spoločnosť Líderiek prekvapilo gradovala každým dňom ku krajším vzájomným vzťahom.*

Organizácia výletu bola exaktná a tiež bol dobre zvolený vyber a postupnosť. Príroda, mesto a okolie bolo pre nás veľmi identické s našim prostredím, tým mám na mysli infraštruktúru aj poľnohospodárstvo. Francúzske raňajky boli fajn.

Rôzna zmes ľudí v autobuse sa ukázala ako môže spoločnosť fungovať aj s neštandardnými ľuďmi, a mohli by sme si brať príklad z ich empatie, vďačnosti a radosti zo života a zároveň mať viac trpezlivosti a pochopenia ako je pre nich dôležité zaradenie sa do spoločenského a pracovného života ľudí.

Náš výlet ako Líderiek sme spoločne začali večerou v miestnej neďalekej reštaurácii po príchode do

Štrasburgu a ukončili spoločnými veselými nákupmi suvenírov v centre Štrasburgu.

ANNA KOVÁČIKOVÁ: *Ako „Líderky roka 2017“ sme sa v období 10.9.-13.9.2018 na pozvanie p. europoslankyne Jany Žitňanskej zúčastnili návštevy parlamentu v Štrasburgu formou autobusového zájazdu. Prvé prekvapenie ma čakalo v autobuse. Účastníci boli rôznej vekovej kategórie a spoločenského uplatnenia. Klobúk dolu pred rodičmi s deťmi s dawnovým syndrómom a učiteľkami venujúcimi sa postihnutým deťom. Nemala som možnosť niečo takéto zažiť a preto im patrí veľká moja úcta.*

Počas pobytu v Štrasburgu nám p. europoslankyňa pripravila nádherný program na spoznanie kultúrnych pamiatok, mesta Štrasburg a rokovania europarlamentu.

Prínos kozieho mliekarstva pre výživu a zdravie ľudí

V minulosti aj u nás nebolo v dedine rodiny, ktorá by nechovala kozu. Hovorilo sa im tiež kravy chudoby. Chov kôz mal pri tom veľký význam nielen z hľadiska ekonomického prínosu, ale aj z hľadiska zdravia. Boli a aj sú prípady keď kozie mlieko zachránilo celú rodinu od hladu a vďaka kozieho mlieka koza prinavrátila zdravie chorému človeku. V poslednom čase sa znova začína aj u nás stále viac hovoriť o kozom mlieku a zdôrazňuje sa jeho prínos. Je to spôsobené najmä jedinečným zložením a vlastnosťami mlieka a výrobkov z neho. Zo svetových výskumov skutočne vyplýva, že kozie mlieko pozitívne pôsobí na ľudský organizmus a pomáha liečiť mnohé i civilizačné choroby dnešnej doby.

VŠEOBECNÉ ODLÍŠNOSTI KOZIEHO MLIEKA

Vo svete je chov kôz rozšírenejší ako chov oviec a z celkového vyprodukovaného mlieka tvorí vyše 2 % podiel. Najviac kôz sa chová v Ázii a to najmä v Turecku, v Afrike je to najmä na juhu Sahary, ale významnou mierou prispievajú aj mnohé štáty v Európe. Už aj u našich susedov v Českej republike je vidieť, že sa tam významnou mierou rozmáha chov kôz a s tým spojené aj kozie mliekarstvo. Počty kôz i množstvo vyprodukovaného mlieka na Slovensku sú iba orientačné, nakoľko mnohí chovatelia s malým počtom zvierat nie sú evidovaní a mlieko využívajú iba na vlastnú spotrebu.

Kozie mlieko v základnom zložení nemá takú vysokú sušinu ako má ovčie mlieko a svojim zložením je podobné mlieku kravskému. V zložení kozieho mlieka sú však pomerne veľké rozdiely medzi plemenami, individuálnymi zvieratami a k značným zmenám dochádza aj v priebehu laktácie.

Voči kravskému mlieku sú v zložení kozieho mlieka určité rozdiely, ktoré ho predurčujú k využitiu v humánnej výžive na špeciálne účely:

► kozie mlieko má ľahšie stráviteľný tuk a bielkoviny ako mlieko kravské, čo má význam vo výžive detí a tiež chorých a rekonvalescentov,

Súčasný predpokladaný stav oviec a kôz a produkcia ich mlieka v tis. ton v Európe

Krajina	Počet oviec v tis. ks	Počet kôz v tis. ks	Ovčie mlieko v tis. ton	Kozie mlieko v tis. ton
Francúzsko	1.626,0	924,8	243	460
Grécko	6.396,0	4.144,8	670	910
Taliansko	5.826,0	360,1	850	150
Portugalsko	587,1	114,9	98	42
Španielsko	2.660,2	1.622,4	306	350
Bulharsko	1.728,4	900,0	100	215
Rumunsko	7.446,9	678,0	348	
Slovensko	234,0	29,5	10	1,2

- kozie mlieko môže nahradiť mlieko kravské u ľudí alergických na toto mlieko,
- preukazné rozdiely medzi kozím a kravským mliekom sú v zložení a štruktúre tuku; Priemerná veľkosť tukových guľôčok kozieho mlieka je okolo 2 mikrometre, zatiaľ čo v kravskom tuku je priemerná veľkosť 2,5 až 3,5 mikrometrov. Kozie mlieko má vyšší obsah mastných kyselín s krátkym reťazcom, čo sa dáva do súvisu so špecifickou chuťou kozieho mlieka,
- bielkovinové zloženie kozieho a kravského mlieka je podobné; Hoci typický κ s1 kazeín kravského mlieka je v kozom mlieku neprítomný a tvorba kazeínovej syreniny je preto rozdielna. Kozie mlieko pri koagulácii formuje jemnejšie vložky a rýchlejšie ako kravské mlieko,
- kozie mlieko má väčšie množstvo vitamínu A ako kravské mlieko; Neobsahuje karotén, preto je výrazne belšej farby. Má tiež vyšší obsah vitamínu B2, hlavne riboflavínu a aj vyšší obsah niacínu,
- z minerálnych látok kozie mlieko obsahuje viac Ca, K, Mg, P, Cl, ale má menej Na, Fe, S, Zn a Mo.

Prvý kozí festival na Slovensku v Jánovej Lehote.

Porovnanie základného zloženia kozieho a kravského mlieka

Sledované hodnoty	Kozie mlieko	Kravské mlieko
Sušina %	13,24	12,98
Tuk %	4,25	3,90
Bielkoviny celkové %	3,38	3,39
Bielkoviny rozpustné %	0,60	0,64
Beztuková sušina %	8,94	8,82
Laktóza %	4,78	4,90
Popoloviny %	0,707	0,663
Hustota g/cm ³	1,0287	1,0279
Titračná kyslosť (SH)	6,90	6,74
pH	6,56	6,64

VÝZNAM KOZIEHO MLIEKA VO VÝŽIVE

V bežnej literatúre sa najčastejšie spomínajú nasledovné pozitívne vlastnosti kozieho mlieka:

- na nervovú sústavu, jeho pravidelná konzumácia vedie k zníženiu nervozity, stresov a pomáha aj pri migrénach,
- kozí tuk priaznivo pôsobí pri kĺbových ochoreniach,
- zlepšuje imunitný systém, celkovú kondíciu,
- pozitívne pôsobí pri astmatických ochoreniach kože,
- pri ochoreniach tráviaceho traktu a pridružených orgánov (pečeň, slinivka) - má zásaditejší charakter a vyššiu neutralizačnú kapacitu,
- ako prevencia nádorových chorôb - bolo spozorované, že organizmus kozy je schopný vytvárať si účinné protilátky a nikdy neochorí na rakovinu,
- sú známe prípady ľudí s ochorením na TBC, ktorí sa celkom vyliečili po diéte, v ktorej bolo zaradené kozie mlieko,
- skúsenosti s využitím kozieho mlieka v detskej výžive boli získané v Českej republike, keď v spolupráci s veterinárnymi lekármi, Zväzom chovateľov kôz a detskými lekármi bola vypracovaná podrobná metodika podávania kozieho mlieka deťom alergických na kravské mlieko,
- kozie mliečne výrobky a zvlášť syry majú vysokú nutričnú hodnotu; Majú vhodný pomer bielkovinovej a kalorickej frakcie a vhodný obsah i pomer väčšiny minerálnych látok,
- variácie v zastúpení mastných kyselín v tuku spôsobujú rozdiely v chutnosti zvlášť u syrov.

SPRACOVANIE KOZIEHO MLIEKA NA SLOVENSKU

Kozie mlieko sa dlhé roky u nás využívalo iba na kuchynské spracovanie v domácnosti a mníh sme boli vychovaní na kozom mlieku. S výskytom rôznych onemocnení spotrebiteľia čiastočne si odvykli od kozieho mlieka i od kozích výrobkov. Až na základe výsledkov výskumu o výnimočných vlastnostiach kozieho mlieka sa verejnosť znova začala čoraz viac zaujímať o konzumáciu kozieho mlieka a taktiež to využili i naši chovatelia kôz.

Výskumom zloženia a overenia špecifických vlastností kozieho mlieka sa u nás sa spolu s našimi odborníkmi na výživu zapodieval aj Ing. Vladimír Boroš, PhD., z Výskumného ústavu mliekarenského v Žiline. Tiež jeho poznatky významne prispeli k lepšiemu poznaniu výnimočného zloženia kozieho mlieka a pomohol tým aj k rozšíreniu chovu kôz. Koncom 80 tých rokov sa na Slovensku začali budovať i mliekarenské závody na priemyslové spracovanie kozieho mlieka a to najmä na mäkké a plesňové syry. Na propagáciu a na rozšírenie spracovania kozieho mlieka uskutočnil VÚM v Žiline viaceré školenia, ale aj mnohí chovatelia ako bola pani Ľubka Kozubová, v Pezinku usporiadali viaceré školenia s Ing. Karolom Herianom, CSc. o možnostiach spracovania kozieho mlieka, a účinne pomáhal aj Zväz chovateľov oviec a kôz.

Pri spracovaní kozieho mlieka na mliečne výrobky platia tie isté legislatívne požiadavky ako na ovčie mlieko, avšak s tým rozdielom, že kozie mlieko je povinnosť tepelne ošetriť, t.j. pasteurizovať. Iba pri dlho zrejmých syrov (nad 3 mesiace) táto podmienka, za predpokladu dobrej kvality mlieka neplatí. Z kozieho mlieka je možno prakticky vyrábať všetky druhy mliečnych výrobkov.

V súčasnosti je na Slovensku už viacero malých mliekarní i drobných spracovateľov kozieho mlieka. V malom množstve sa z kozieho mlieka vyrába nielen konzumné mlieko, ale aj kyslomliečne výrobky a mäkké, čerstvé syry. Veľmi dobre ide na odbyt samotné kozie mlieko, ale aj jogurtové mlieka, jemné kozie tvarohy, jemné parené syry a aj ochutené čerstvé i zrejmé syry. Viacerí výrobcovia začali vyrábať aj kozie zrejmé syry a mliekareň na Kozom vršku už niekoľko rokov za sebou získala za svoje vynikajúce vyzreté syry aj najvyššie ocenenia na svetových prehliadkach syrov v Anglicku. Popri využívaní kozieho mlieka veľmi sa rozbehla i aplikácia kozieho kolostra do kozmetických výrobkov.

Napriek vynikajúcemu zloženiu kozieho mlieka a jeho pozitívnych vlastností na zdravie ľudí je stále spotreba kozieho mlieka i kozích špecialít vrátane kozieho mäsa na Slovensku veľmi nízka. Je to iba cca 1,0 kg kozieho mlieka na osobu a rok, čo je v porovnaní so štátmi EÚ tri a viac krát menej. Pri tom na Slovensku je v súčasnosti evidovaných cca 180 000 ha lúk a pasienkov, ktoré sa nevyužívajú a sú pritom vhodné na chov malých prežúvavcov

vrátane kôz. Z hľadiska krajiny tvorby a životného prostredia to predstavuje problém, lebo tieto pasienky postupne zarastajú náletom nekultúrnych lesných drevín. Ukazuje sa preto potreba postupného návratu poľnohospodárskych aktivít do týchto oblastí a ako najvhodnejší sa ukazuje práve chov oviec a kôz.

Je veľmi chvályhodné, že v posledných rokoch sa aj naši chovatelia kôz viac angažujú pri propagácii chovu kôz a i pri konzumácii kozích výrobkov. V poslednom čase to bol najmä vynikajúci "Prvý kozí festival na Slovensku" v Jánovej Lehote, ktorý usporiadala Viera Bahnová z Farmy B+B, v spolupráci s obcou Jánová Lehota a i zo ZCHOK. Tu sa stretli mnohí chovatelia a v krásnom prostredí pri dobrom kultúrnom programe si vymieňali svoje skúsenosti a nadväzovali nové pracovné kontak-

ty. Okrem ukážok rôznych plemien kôz a rôznych tradičných remesiel sa tam predvádzali aj špeciality z kozieho mlieka, ktoré propagoval Jaro Židek. S informáciou o chove kôz vystúpil Ing. Pavol Gúgla z ZCHOK a taktiež o účinkoch kozieho mlieka pre zdravie pohovoril aj Ing. Karol Herian. Takéto krásne podujatie navštívilo niekoľko stovák ľudí z blízkeho i vzdialenejšieho okolia a zažili tam pekné chvíle a pritom pomohli lepšej propagácii kozieho mliekarstva.

Aj keď to ide pomalšie, ukazujú sa, že chov kôz už zapustil aj u nás "hlboké korene" a začína sa stále rozširovať. Vďaka chovu oviec a kôz má svoje spoločenské opodstatnenie, využíva naše prírodné podmienky, pomáha rozvoju vidieka a pritom ich mliečne výrobky významne prospievajú aj nášmu zdraviu.

Súťaž malovýrobcov v kvalite syrov na Agrokomplexe 2018

Tohtoročný 45. ročník Medzinárodnej poľnohospodárskej a potravinárskej výstavy v Nitre Agrokomplex 2018 bol zameraný najmä na rozvoj a pomoc pre malovýrobcov poľnohospodárskych produktov a malospracovateľov potravín. Jedným z významných podujatí pre malospracovateľov mlieka a výroby mliečnych výrobkov bol už VI. ročník Memoriálu docenta Egona Gyarmathyho. Túto tradíciu na počesť Doc. Egona Gyarmathyho, CSc., nášho významného učiteľa a propagátora chovu oviec a kôz, ako i spracovania ich produktov, zaviedla a úspešne to rozvíja prostredníctvom Slovenského zväzu chovateľov naša významná funkcionárka a odborníčka Mgr. Ing. Jarmila Dúbravská, PhD.

Jedným z hlavných podujatí na Memoriáli doc. Egona Gyarmathyho bola aj súťaž v kvalite syrov vyrobených z ovčieho, kozieho i kravského mlieka, ktorá sa uskutočnila v budove riaditeľstva Agrokomplexu. Súťaže sa zúčastnilo až 20 spracovateľov z celého Slovenska a to členovia Slovenského zväzu chovateľov, Zväzu chovateľov oviec a kôz, mnohí súkromníci a aj niektorí výrobcovia na Morave. Spolu na hodnotenie sa posudzovalo až 86 vzoriek mliečnych výrobkov z ovčieho, kozieho a kravského mlieka. Vzorky výrobkov boli rozdelené do VI. kategórii a to – Čerstvé ovčie syry (7 ks), Syrové špeciality z ovčieho mlieka (21 ks), Syrové špeciality z kozieho mlieka (11 ks), Čerstvé špeciality z kravského mlieka (12 ks), Zrejmé špeciality z kravského mlieka (22 ks) a Mliečne nápoje (13 ks). Kvalitu výrobkov anonymne hodnotila skúsená odborná komisia pod vedením Ing. Karola Heriana, CSc. spolu s Annou Hamerlikovou zo SZCH, Ing. Jánom Kerestešom, bývalým predsedom Cechu bryndziarov, prof. Ing. Jozefom Golianom, PhD. a s doc. Ing. Gabikou Čanigovou, PhD. z SPU Nitra.

Veľkým pozitívnym prekvapením na súťaži bol veľký počet výrobcov, ktorí doposiaľ v podobných súťažiach nesúťažili a taktiež množstvo i pestrý sor-

timent mliečnych výrobkov, ktoré priniesli na súťaž. No najväčším priaznivým prekvapením bola veľmi dobrá kvalita syrov. Ukázalo sa, že na Slovensku i naši malovýrobcovia dokážu vyrobiť veľmi dobré syry, ktoré sú porovnateľné so syrmami od veľkých našich i zahraničných výrobcov.

Z ovčích syrov vynikli najmä BIO Horal ovčí exkluziv z Farmy Východná, Teriakovský syrec z Veľkých Teriakoviec a trojmesačný Ovčí zrejúcí syr z Farmy pod Vtáčnikom. Tieto syry vynikali svojou jemnou konzistenciou a najmä lahodnou ovčou arómou a s dobrou jemnou smotanovokyslou – syrovou chuťou. Vynikajúce boli i mnohé čerstvé i tradičné ovčie syry ako napr. Čerstvý syr Konopáček z „Ofčí sýry Brničko“, Ovčí syr z Mliečnej farmy Bukovina, Údený ovčí bochník Daniely Gašparovej, atď.

Veľmi zaujímavé na súťaži sa predstavili rôzne kozie syry, ktoré na Slovensku nie sú veľmi rozšírené. Ako najlepšie po senzorickej stránke bol hodnotený syr „Štverák“ vyrobený na Morave z „Ofčí farmy Brničko“, ktorý bol veľmi jemný mäkký syr s príjemnou syrovou arómou i chuťou. Vynikajúce boli i jemné ochutené tvarohy z kozieho mlieka od Kozej farmy Most pri Bratislave,

Výstava súťažných syrov

ale i zrejúce syry „Koza“ z Ekofarmy šťastná koza“ a aj mnohé ďalšie.

Najväčší počet vzoriek výrobkov bol z kravského mlieka. Z čerstvých špecialít z kravského mlieka vynikli najmä Tvaroháčky ochutené z Mliečnej farmy Bukovina, ale výborné boli i čerstvé syry od ADVISE, s.r.o., syr z PD Mestečko a tiež syry z Moravy od Amalthea s.r.o. Blanky Hrbkovej. Najväčší úspech zožali však zrejúce syry, ktorých bolo aj najviac. Jednoznačne suverénne najlepší syr bol 2 ročný BIO Horal extra vyzretý z Farmy Východná. Ten syr mal už hnedastú farbu, bol tvrdý, ale konzistenčne sa v ústach rozplýval a mal vynikajúcu lahodnú syrovú arómu i chuť. Ďalšie zrejúce polotvrdé syry z Farmy Východná – BIO Horal 1 ročný, Syrošík boli tiež vynikajúce. Veľmi kvalitné a chuťovo dobré boli zrejúce syry ako napr. Sýta Rubáň z AT Dunaj, s.r.o., polotvrdé syry z Farmy pod Vtáčnikom, atď.

Na samotnej súťaži boli i mnohé tradičné výrobky z ovčieho mlieka ako bol hrudkový syr, bryndza a aj žinčica. Tieto výrobky boli štandardnej kvality. Najlepšie bola hodnotená bryndza z Farmy pod Vtáčnikom, ale kvalitná bola i bryn-

dza z Farmy Východná a i z PD Liptovská Revúca. Z kyslomliečnych výrobkov bol najlepšie hodnotený ovčí jogurt z Mliečnej farmy Bukovina a tiež ich kefirové mlieko. Najlepšia žinčica bola z Mliekarne Krivá. Samozrejme, že na súťaži boli i syry s nepatrnými závadami, alebo s nedostatočným zrením. Žiadne syry však neboli so závažnými senzorickými závadami.

Na tejto súťaži sa ukázalo, že už máme aj na Slovensku celú radu nových druhov vynikajúcich syrov a tiež sa potvrdilo, že už aj naši malovýrobcovia dokážu vyrábať nielen tradičné ovčie syry, ale i vynikajúce regionálne špeciality. Na tejto súťaži, ktorá bola súčasťou Memoriálu docenta Egona Gyarmathyho, pozitívne bolo aj to, že tí výrobcovia, ktorí mali záujem mohli si navzájom porovnať kvalitu svojich výrobkov a získať nové podnety pre ďalšie skvalitňovanie výroby. Na záverečnom hodnotení ktoré viedla Mgr. Ing. Dúbravská, PhD., všetky syry zhodnotil po kvalitatívnej stránke Ing. Karol Herian, CSc. a veľmi prispeli svojimi pripomienkami i priatelia manželia Hrbkovci z Moravy, pani Anna Hamerlíková zo Slovenského zväzu chovateľov a aj pani Ing. Mária Behanovská z Vidieckeho parlamentu na Slovensku. Bolo konštatované, že napriek všetkým snahám máme na Slovensku stále veľmi nízku spotrebu syrov a výrazne zaostávame vo výrobe i v spotrebe nielen v porovnaní Českou republikou, ale aj v rámci celej EÚ. Z tohto dôvodu je preto potrebné neustále robiť aktívnu propagáciu pre rozšírenie výroby i spotreby mliečnych výrobkov a najmä syrov.

Aj keď sa nezainteresovaným možno zdá, že tých súťaží syrov máme na Slovensku už mnoho, napokon sa vždy ukáže, že to nebolo bezvýznamné a že to zas situáciu v kvalite syrov posunulo ďalej k lepšiemu. Vždy sa na súťaži objavia noví výrobcovia, nové druhy syrov a hlavne sa kvalita syrov neustále zlepšuje. Do budúca bude však potrebné zdokonaľiť a rozšíriť i samotnú súťaž.

Nakoniec treba ozaj úprimne poďakovať organizátorke Memoriálu EG pani Mgr. Ing. Jarmile Dúbravskej, PhD., za jej obetavosť a zorganizovanie tejto súťaže a úprimná vďaka patrí aj všetkým účastníkom súťaže. Nie je vždy dôležité byť na prvom mieste, i keď to poteší, dôležité ale je, tak ako aj v športe, vždy sa zúčastniť súťaže, nebať sa porovnať svoje výrobky s ostatnými a neustále sa snažiť zlepšovať vo výrobe i v kvalite.

náš vidiek

3/2018

štvrtročník
ročník XV.

ČASOPIS VIDIECKEHO PARLAMENTU NA SLOVENSKU

**Globalizácia
a klimatické
zmeny menia aj
Slovensko**

strana 5

**Turistické
atrakcie
Malokarpatskej
vínnej cesty**

strana 11

Obsah

- 4 Dlaždice Magna Via v Chynoranoch
- 5 Globalizácia a klimatické zmeny nám menia Slovensko pred zrakom kozmickou rýchlosťou...
- 8 Chvála jeseni
- 9 Extrémy počasia
- 10 Po cestách Magna Via
- 11 Ponuka atrakcií pre turistov na križovatke ciest s Malokarpatskou vínnou cestou

náš Vidiek

Ročník: XV.

Číslo: 3/2018

ISSN: 1339-1542

Vydavateľ:
Občianske združenie
Vidiecky parlament na Slovensku
Kapitulská 13
974 01 Banská Bystrica
mobil: 0915 446 538
e-mail: vipa@vipa.sk
mbehanovska@stonline.sk
www.vipa.sk

Vychádza štvrtročne pre vnútornú potrebu organizácie. Nepredajné.

Náklad: 1000 ks

Uzávierka nasledujúceho čísla:
20. novembra 2018

Redakčná rada:
Ing. Mária Behanovská,
doc. Ing. Miroslav Habán, PhD,
Ing. Karol Herian, CSc
doc. Ing. Jozef Húska, CSc.

Grafická úprava a ilustrácie:
Ing. arch. Pavol Borodovčák

Tlačiareň:
Róbert Jurových – NIKARA, Krupina

Príspevky sú zverejňované tak, ako boli zaslané autormi a neprešli jazykovou úpravou.

Foto na titulnej strane obálky:
Hrad Devín; doc. Ing. Miroslav Habán, PhD

Tovarnický náučný chodník 1a. Zlatý baránok

Baránok tovarnícky chodník je súčasťou celého systému edukácie na zlatom púti, ktorý je rozdelený na dve časti: 1a. Zlatý baránok a 1b. Zlatý baránok. Každá časť obsahuje informácie o histórii a kultúre tovarníckej oblasti. V súčasnosti je tento systém využívaný na edukáciu detí a mládeže. V súčasnosti je tento systém využívaný na edukáciu detí a mládeže.

Magna Via je súčasťou celého systému edukácie na zlatom púti, ktorý je rozdelený na dve časti: 1a. Zlatý baránok a 1b. Zlatý baránok. Každá časť obsahuje informácie o histórii a kultúre tovarníckej oblasti. V súčasnosti je tento systém využívaný na edukáciu detí a mládeže.

Tovarnický náučný chodník 1b. Zlatý baránok

Baránok tovarnícky chodník je súčasťou celého systému edukácie na zlatom púti, ktorý je rozdelený na dve časti: 1a. Zlatý baránok a 1b. Zlatý baránok. Každá časť obsahuje informácie o histórii a kultúre tovarníckej oblasti. V súčasnosti je tento systém využívaný na edukáciu detí a mládeže.

Baránok tovarnícky chodník je súčasťou celého systému edukácie na zlatom púti, ktorý je rozdelený na dve časti: 1a. Zlatý baránok a 1b. Zlatý baránok. Každá časť obsahuje informácie o histórii a kultúre tovarníckej oblasti. V súčasnosti je tento systém využívaný na edukáciu detí a mládeže.

Baránok tovarnícky chodník je súčasťou celého systému edukácie na zlatom púti, ktorý je rozdelený na dve časti: 1a. Zlatý baránok a 1b. Zlatý baránok. Každá časť obsahuje informácie o histórii a kultúre tovarníckej oblasti. V súčasnosti je tento systém využívaný na edukáciu detí a mládeže.

Aj obec Tovarníky má osadenú dlaždicu Magna via na objekte Reštaurácie Zlatý Baránok v rámci Tovarnického náučného chodníka

Dlaždica Magna Via v Chynoranoch

Pri príležitosti štvrtého ročníka Dňa obce Chynorany dňa 1.9.2018 bola za prítomnosti členov Valného zhromaždenia Magna Via uvedená do života dlažbová kocka pred vstupom do Obecného úradu Chynorany. Obec Chynorany bola súčasťou miest a obcí na hlavnej trase turistickej cesty Magna Via, v ktorých bola poštová alebo preprahacia stanica. Podľa starých listín historický názov obce Chynorany bol Chinoran a bola v našej obci preprahacia stanica.

Pri každom ročníku Dňa obce Chynorany je pre širokú verejnosť sprístupnená i Pamätná izba nášho najslávnejšieho rodáka Valentína Beniaka, ktorú členovia Valného zhromaždenia Magna Via navštívili. Začiatkom decembra 2018 sa uskutočnil už 25. ročník Slovenského festivalu poézie Beniakové Chynorany, na ktorý postupujú tí najlepší z okresných a krajských kôl z celého Slovenska a ktorý je po Hviezdoslavovom Kubíne pravdepodobne druhá najvýznamnejšia celoslovenská platforma pre súťažné stretávanie sa slovenských recitátorov bez zásadnejších obmedzení. Po našom najvýznamnejšom rodákovi sú pomenované základná škola, kultúrny dom i hlavná ulica do obce.

Medzi zaujímavé súčasť historického dedičstva našej obce patria do podlažia zahĺbené únikové chodby, ktoré v čase tureckého ohrozenia umožňovali únik a úkryt pre obyvateľov obce. Náhodne odkrytá časť chodieb ukázala, že mali zalamaný priebeh, výšku okolo 160 – 170 cm a boli kľembovito zakončené. V súčasnosti sú chodby zasypané a verejnosti neprístupné. Medzi ďalšie technické stavby patrí vodný mlyn na rieke Nitre, ktorý obec postavila začiatkom 18. storočia na vlastné náklady. Na jeho mieste bol v rokoch 1929 – 1930 pre obec postavený nový mlyn murárskym majstrom Štefanom Zajkom. V povojnovom období bol zelektrozovaný a napriek jeho opätovnému oživeniu na konci 20. storočia bola jeho prevádzka zastavená.

Od roku 2008 začala príprava malej vodnej elektrárne a výstavba bola ukončená v roku 2012. Na obnovu starého mlyna je pripravený komplexný projekt a budova by mala po rekonštrukcii slúžiť na ubytovanie. V juhozápadnej časti obce sa nachádza kamenný cestný most cez bočné rameno rieky. Pozostáva z dvoch segmentových tehlových oblúkov a pilierov z opracovaných kamenných kvádrov s ladolamami. Nakoľko most nie je zaznačený na mapách 1. a 2. vojenského mapovania, vznikol zrejme až v priebehu 2. polovice 19. storočia.

S našou obcou je spojený Chynoriánsky luh, ktorý je zaradený do fondu nenahradiateľného prírodného dedičstva a bol vyhlásený za Štátnu prírodnú rezerváciu Chynoriánsky luh s účinnosťou od 1.7.1981. Predmetom ochrany je posledný v západnej časti Slovenska najsevernejšie situovaný kompaktný zvyšok pôvodne súvislých lužných lesov. Vo vedeckých komunitách sa vyskytujú aj názory, že tento typ tvrdého luhu je jedinečný nielen na Slovensku, ale aj v celej strednej Európe. Lužný les v Chynoranoch so zachovanými ramedami pôvodného potoka Hydina, je jedným z mála útočísk a biotopov, ktoré umožňujú prežitie viacerých rastlín a živočíchov. Pri vyhlásení prírodnej rezervácie boli zdôraznené aj ďalšie jeho funkcie: krajinárska, vedecko-výskumné sledovanie, náučná funkcia, ba sledujú sa aj kultúrno-výchovné ciele. Najnavštevovanejší je práve v jarných mesiacoch kedy kvitne medvedí cesnak.

Globalizácia a klimatické zmeny nám menia Slovensko pred zrakom kozmickou rýchlosťou...

Zaujímavé fakty a pozorovania z posledných rokov – ani snád' nie desaťročí, (veď najstaršia meteorologická stanica na Slovensku v Hurbanove zaznamenáva najdlhší rad meraní najmä teploty vzduchu od roku 1872) – jednoznačne potvrdzujú krutú a nezvratiteľnú pravdu o klimatických zmenách.

Samozrejme, že sa dotýkajú aj Slovenska, ktoré nám postupne vysycha a odlesňuje sa priamo pred očami a dostáva charakter stredomorskej krajiny a klímy, aj keď zatiaľ veľkopeskovatelia banánov a pomarančov sa určite tak skoro v našich pomeroch neobjavia, musíme tieto zmeny brať na vedomie.

Podľa štatistických údajov hrozí Európskej únii najslabšia úroda obilnín za posledných šesť rokov. Extrémny počasie sa prejavujú rôznorodo – v Nemecku sa poľnohospodári trápia s horúčavami, vo Francúzsku sa farmári musia vyrovnávať so silnými dažďami, Anglicko zažíva najhorúcejšie leto za posledných 40 rokov, sucho v Poľsku zasiahlo podľa údajov ministerstva poľnohospodárstva viac než 66-tisíc fariem.

O nič lepšia situácia nie je ani na Slovensku, kde boli mesiace apríl a máj tohto roka mimoriadne teplé. Škody spôsobené práve vysokými teplotami sa odrazili najmä na úrode obilnín obzvlášť jarných. Najviac utrpeli zemiaky, kukurica, repka, mak a viaceré druhy tráv a obilnín. Pestovatelia už avizujú zvyšovanie cien obilia, čo sa následne prejaví na raste cien pekárenských výrobkov.

Počas tohto horúceho leta neboli síce prekonané teplotné extrémy – už v apríli síce bolo v Hurbanove až 11 letných dní, do štvrtka 13.9. 2018 však už ich počet dosiahol za tento rok celkovo 122 dní.

V apríli 2018 začalo opäť ničivé sucho skoro na celom území SR, ktoré na viacerých miestach pokračovalo aj v máji 2018. Priemerná teplota v máji bola 18,64 °C a počet letných dní len v máji dosiahol

počet 18 dní. Po určitom prerušení sucha v júni 2018 pokračovalo miestami dosť výrazné sucho až do septembra 2018.

Maximálna teplota bola nameraná na Slovensku 9. septembra v Topoľčanoch s hodnotou 37,2 °C – bola zaznamenaná mimoriadne dlhá vlna horúčav. Od 23. júla až do 25. augusta každý deň na niektorej zo staníc na území Slovenska vystúpila teplota nad 30 stupňov Celzia a takýchto dní bolo až 34 – len v auguste ich bolo na Slovensku celkom 22.

Rekordy však padali aj na jednotlivých staniaciach, napríklad v Somotore na východe Slovenska zaznamenali bez prerušenia až trojtýždňovú sériu tropických dní s teplotou 30 a viac stupňov. (údaje získané z internetu a údajov SHMÚ – pozn. autora).

Napriek všetkej nepriazni počasia a jeho extrémom (okrem sucha a horúčav boli na Slovensku aj privalové dažde, záplavy a nadmerné zrážky) ovocinári mali dobrú úrodu.

Pochvaľovali si predovšetkým pestovatelia jahôd. Samozrejme, je to veľmi krajová záležitosť, nedá sa to povedať paušálne. Niektoré oblasti boli poškodené mrazmi a suchom. To isté platí aj o viniciach, kde sa začiatkom vegetácie črtala krásna úroda, no postupne nadšenie opadávalo v dôsledku vývinov počasia a tlaku chorôb.

Nadpriemerné slnečné počasie a teplo tento rok spôsobili, že hrozno dozrieva skôr a skôr bude aj rozkvasený hroznový mušt – burčiak. Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR (MPRV) totiž udelilo výnimku a povolilo predaj burčiaku už od

6. augusta 2018. Zákon pritom stanovuje predaj burčiaku až od 15. augusta.

Bol to skutočne dobrý a ústretový krok – historicky sme poľnohospodárska krajina, no vo vinohradoch nemá kto robiť – zber realizujú väčšinou dôchodcovia. Rozloha slovenských vinohradov za pár rokov klesla z 30 000 hektárov na asi polovicu. V Rakúsku je pritom výmera viníc skoro štvornásobok a stále vznikajú nové. Akoby sme zaspali na vavrínoch a nevieme využiť ani tie príležitosti čo máme, nieto ešte zveľaďovať. Dobrá myšlienka Občianskeho združenia **Magna Via** by mohla byť naozaj impulzom pre oživenie agroturistiky, ktorá prekvitá v Rakúsku, v Maďarsku či na susednej južnej Morave, kde kraľuje vínná turistika. Dediny a mestečky sú pospájané sieťou cyklistických ciest, okolo nich stoja vinohradnícke domčeky a pivnice. To je hlavná myšlienka turistickej cesty **Magna Via**, a jej dlaždica, ktorá označuje cestu po ktorej viedla Veľká poštová cesta by mala zlatou nitou spájať regióny, mestá a dediny bývalej **Veľkej poštovej cesty – Via Magna**.

Na tejto trase sa vyskytuje množstvo turisticky atraktívnych objektov, kaštieľov, ale aj folkloristicky a architektonicky zaujímavých destinácií, pestovateľov hrozna a producentov vína, pre ktorých by myšlienka trasy označenej dlaždicou **Magna Via** mohla byť vítanou značkou a príležitosťou na propagáciu.

Tradičné vinárske oblasti sú v dôsledku neustáleho otepľovania ohrozené. Už v roku 2050 vraj nebude možné pestovať víno vo Francúzsku a v Kalifornii. Na vinársku mapu, naopak, pribudne stredná Európa, ktorá by v zmene klímy mala vidieť svoju príležitosť. V Pukanci, ktorý je našou najvyššou vinohradníckou oblasťou, sa pred 20 rokmi nie veľmi darilo modrému hroznu. Dnes už to nie je pravda a červené víno z tejto oblasti môže smelo konkurovať vínu z južného Slovenska. Okrem toho tento región má naozaj veľa čo ponúknuť turistom.

NASTAL ČAS RADOSTI A POĎAKOVANIA ZA ÚRODU – DOŽINKY ČI OBŽINKY

Koncom augusta a v septembri si v kalendároch podujatí v rôznych regiónoch doma aj v zahraničí môžeme nájsť podujatia spojené so zberom úrody. Na Slovensku sú to dožinky, obžinky, slávnosť po skončení žatvy, zábavy v gazdovských dvoroch, či poďakovanie za úrodu alebo aj rôzne výstavy ovocia a zeleniny. Všetky tieto podujatia majú spoločnú ústrednú myšlienku, ktorou je poďakovanie za dary prírody a oslava toho, že aj tento rok k nám bola matka Zem štedrá a vyjadrenie nádeje, aby aj budúci rok bola dobrá úroda...

Dožinky alebo zastarane – **obžinky**, sú historicky chápané a organizované ako slávnosť na ukončenie žatvy. V mnohých európskych aj mimoeurópskych krajinách má táto slávnosť dodnes náboženský charakter. Slávnosť zahŕňala odvážanie posledného snopu z poľa, odovzdanie dožinkového venca a prianie (vinšovanie) hospodárovi. Potom obvykle nasledovala hostina s hudbou a tancom, kde sa často celé spoločenstvo – dedina a najbližší stretli za jedným stolom.

Dožinkový veniec sa uchovával na hospodárstve do Vianoc, často až do nasledujúcej žatvy.

V súčasnom období sa k podujatiám zameraným na poďakovanie za úrodu pridali aj rôzne výstavy ovocia a zeleniny, poľnohospodárskej techniky, gurmánske hody, ochutnávky regionálnych špecialít, malé jarmoky a tvorivé dielne s ukážkami našich tradícií, jazdenie na koňoch, rôzne športové súťaže a krojované sprievody.

- ▶ Na dožinkoch, slávnostnom ukončení žatvy a zberu plodov zeme, sa schádzala celá dedina, všetky generácie, aby poďakovali za úrodu a aby sa po ťažkej práci zabavili
- ▶ K dožinkom patrili: sprievod v krojoch, poďakovanie hospodárovi, dožinkový veniec, symbolické ponechanie posledných klasov zrelého obilia na poliach ako prosba na zabezpečenie budúcoročnej úrody, omše a bohoslužby, či dedinské veselice a hostiny, na ktorých sa pripravovalo jedlo z úrody daného roku.

- ▶ Z prvých a posledných klasov sa spracoval dožinkový veniec, ozdobený bol poľnými kvetmi a farebnými stužkami.
- ▶ Z prvého vmláteného zrna, z novej múky, sa piekol chlieb na oslavu poďakovania za úrodu.
- ▶ Slovenské dožinkové tradície nájdeme opísané aj vo veselohre Jána Palárika z roku 1862 s názvom **Zmierenie alebo dobrodružstvo pri obžinkoch**, ktorá bola v roku 1968 sfilmovaná Karolom L. Zacharom.
- ▶ V roku 1994 folklorista Ondrej Demo autorsky pripravil reláciu **Žatva a dožinky** vo zvykoch a tradíciách na Slovensku v rámci cyklu **Klenotnica ľudovej hudby**.
- ▶ V mnohých oblastiach sa dožinky prelínajú s hodami, ale to je záležitosť patróna kostola v danej lokalite a nemožno ich zamieňať.

HODY

Hody sú predovšetkým slávnosťou patróna kostola – táto slávnosť je teda cirkevnou záležitosťou.

Na hody vlastne akoby sme chceli Bohu poďakovať za jeho dobrodenia, ktoré nám preukázal prostredníctvom svojich svätých.

Čo si predstavíme pri slove: **Hody**?

Deti si predstavia kolotoče, gazdinky upratovanie a chystanie koláčikov, muži si možno spomenú na futbal. Toto všetko patrí k hodom, no je to len obal.

Vieme, že obaly sú dôležité a neraz rozhodujú, či si výrobok kúpime. Aj hodový obal je dôležitý, ale nie podstatný.

Ten obal totiž môže byť aj prejavom neúcty a nevďačnosti:

- ▶ Je to vtedy, ak sa zameriame len na ten obal a zabudneme na slávenie sv. omše, ktorá je prejavom a vrcholom vďačnosti človeka Bohu. Obal len láka k obsahu vo vnútri.
- ▶ Ak sú obalom na hodoch rozličné radovánky a dobroty, tak si treba uvedomiť, že to za chvíľu pomine. Koláčiky sa zjedia, na zážitky zabudneme. Zostane nám prázdnejšia špajza, peňaženka a v tom horšom prípade aj hlava.
- ▶ Podstata by však mala pretrvávať. Patrón kostola totiž nechodí k nám ako kolotočiar, raz za rok. Je s nami stále a prihovára sa za nás. Možno viac v čase zbere úrody či v zime, kedy nie sú hody.

NA ZÁVER

V dobe globalizácie a orientácie spoločnosti na spotrebu a konzumný spôsob života postupne ľudia strácajú priamy kontakt so zemou, našou živiteľkou. Žijeme na nej, chodíme po nej, ale väčšina z nás už priamo nepracuje na pôde a so zemou. Možno aj preto je pre niektorých mladých ľudí dnes také jednoduché povedať: „*Ideme do sveta, tu nás nič nedrží...*“

Keby pracovali v prírode, so zemou, po ktorej od detstva chodia, možno by to nepovedali, lebo by v tejto zemi, v rodnom kraji mali už svoje korene, upevnené prácou a tradíciami, ktoré sa od pradávna dedili z generácie na generáciu.

V súčasnej dobe si vďaka doprave a moderným technológiám kúpime na trhu produkty nielen z regiónu, nášho štátu, z EÚ, ale z ktorejkoľvek časti sveta. Otázkou je, či si všimame to, čo si do košíka vkladáme, či sú to pre nás naozaj zdraviu prospešné potraviny.

Je na každom jednom z nás, čomu dá zelenú. Spotrebe, kvantite, globalizmu, uponáhľanému spôsobu života a reklame v médiách alebo prírode, kvalite, regiónu a tradíciám. Je na každom z nás, či v tom našom prípade bude platiť známy Hippokratov výrok: „*Nech Tvoja strava je Tvojim liekom a liek Tvojou stravou.*“

JOZEF ĆARLÍK

Chvála jeseni

Slnko sa nakláňa, deň sa už kráti...
vzduch vonia jabĺčkami,
sýtosť modrej farby oblohy zrazu sa tratí,
oblaky prehánajú sa nad hlavami...

Slnko ešte stále teplo dá Ti,
hoc vietor poriadne už duje nad lúkami
a ty si pripravený šantiť s drakmi,
chceš pretekať sa v rýchlosti letu s vtákmi...

Vôňa zemiakovej vňate
mieša sa s vôňou čistca,
z palety maliara farby namiešate,
pripravte sa vstúpiť do očístca...

Z lúk a z polí svoju úrodu už doma máte,
do duší pokoj a pohodu získavate
a myšlienky plynú pokojné,
keď vdychujete vône jesene opojné...

Celý život by som chcel prežiť v jeseni,
keď farby prírody a vôňa vzduchu nás tak opájajú,
listy padajú zo stromov stojacich na koreni
a na rozlúčku dôstojne nám zamávajú...

Milujem jeseň, suchot lístia na zemi
a vôňu hřibov, ktoré rastú pod nimi.
Mámivá vôňa, pestrosť farebná-
milá si srdcu môjmu – jeseň malebná...

JOZEF ĆARLÍK

Extrémny počasie

Milióny rokov už Zem našu živly ničia –
neustále sa v nápure na ňu striedajú...
Živly Zem milujú a pokoja jej nedajú...
Vietor hladí Zeme jemnú tvár,
uragány, orkány a tropické búrky vyrovnávajú jej vrásky –
my ľudia trpíme – no Vietor to robí Zemi z lásky...
Zvlažujúce vody z mora na Zem vysušenú Vietor privádza
aby uhasil Slnka lásku spaľujúcu,
ktorou Slnko miluje Zem – milenku svoju jeho láske vzdorujúcu...
Ona mu občas lásku opätuje a horúce bozky
ako prúdy lávy v ústrety mu posieľa,
zavše však tvár svoju inak vľúdnu
ako milienka nahnevaná pred ním mrakmi zastiera
a vzdoruje – odmieta jeho spaľujúcu lásku...

Búrливо živly o priazeň Zeme bojujú
a svojou láskou ľudí sužujú –
ľudia sú vystavení živlov útokom –
brániť sa môžu minimálne –
najčastejšie útekem...
Extrémny počasie musíme naučiť sa znášať,
lebo láska živlov ku krásnej príťažlivej Zemi bude vzrastať...
Magnetická príťažlivosť Zeme láske živlov nezabráni
a ona ako žena rozmarná –
so živlami flirtuje a svojimi zbraňami sa bráni...
Občas nahnevaná zatrasie svojimi bokmi –
poradí si aj s atómovými blokmi,
vlny hnevy premenia sa na vlny tsunami
a nekonečné problémy sú pred nami...
Ťažký dych, alebo vzdych vie na tornádo premeniť
a v momente z prítulnej, milej Zeme
sa stáva zlostná, hašterivá a podobná Xantipe,
čo ľudstvo odnesie si tým, že bahno zeme chlípe
keď vlny mora zmieša s prachom Zeme –
prípomenie nám, že občas do kože sa nevpraceme...

„More vyschne, hory spadnú,
časnosť strhne hviezd oblohu,
ohne slnca tiež vyhasnú,
ale pravda bude v Bohu“

– ANDREJ SLÁDKOVIČ

Po cestách Magna Via

Cesta je ďaleká a pred nami
zážitky pre otcov a pre mamy.

Staviame značky Magna Via
povie vám to táto kniha.

Od Rybníka načerpáme cnosti
pri vínečku, kde je hostí.

Čajkov uvíta vždy veľa zábavy
tu sa deň s nocou nezastaví.

Ój spomeniem si moja milá
že cestu, mi pieseň označila.

V Gondove či Novej Vsi
zbiehajú sa mládenci.

Nôžky čujú muziku
v Pukanci sú pánce už v kotlíku.

V Devičanoch postojím
čo si poviem dobrým, zlým.

Poberiem sa cez Majere
na Láchtriská, v dobrej viere.

Na vrch Uhlisk zastanem
Štampoch v ráne uvidím.

Ku Sitnu si vykočím
ruku k hviezdám priložím.

Počúvadlo slzy ukryje
sú dni keď toto vidíme.

Tu vzácna mi je každá chvíľa
je to cesta Magna Via.

MOTTO: Rozpoviem vám ďalšie, dni cestovať s Magnou Viou sa oplatí.

Ponuka atrakcií pre turistov na križovatke ciest s Malokarpatskou vinnou cestou

Bratislava – naše hlavné mesto, ale i mesto, kde bola korunovácia kráľov a kráľovien Rakúsko – Uhorska. Jednou z najnavštevovanejšou atrakciou je bratislavský hrad. Vstúpime do areálu honosnou vstupnou bránou, oproti je budova Slovenskej národnej rady. Po ľavej strane máme kancelárie poslancov a je tam i galéria. Pokračujeme na ďalšie nádvorie a ocitneme sa na nádvorí pri studni. Poobzeráme sa, potešíme sa peknou rekonštrukciou celého areálu a vstúpime do hradu pre návštevníkov. Sídli tu Slovenské národné múzeum so svojimi expozíciami. Po prehliadke (3. Poschodia) sa dostaneme do Žigmundovej veže, kde bývali uložené korunovačné klenoty. Z jednej strany si pozrieme staré mesto a z druhej strany sa nám naskytne pohľad na zrúcaniny hradu Devín. Na hrade Devín je archeologické múzeum, a pripomenieme si rôzne obdobia našich dejín v rôznych storočiach od veľkomoravskej ríše až po súčasnosť. V tichu postojíme na najvyššom bode hradu a pokocháme sa panorámou rieky Moravy vlievajúcej sa do našej najväčšej rieky pretekajúcej našim územím – Dunajom. Z bratislavského hradu sa pomaly obzrieme po novo vytvorenej záhrade v štýle baroka a pristavíme sa pri soche Alžbety (v zástere s ružami). Pripomenieme si jej dobročinnosť a súcit s chudobnými. Starými schodmi a historickými uličkami sa dostaneme do starého mesta. Obídeme „Dom u dobrého pastiera“ so vzácnymi zbierkami starých hodín. Cez lávku pri hradbách sa dostaneme k Dómu Sv. Martina. V Dóme je stále služba, preto je možné navštíviť tieto krásne priestory aj počas dňa. Nezabudnuteľné bývajú koncerty. Dominantou veže je pozlátená kráľovská koruna – symbol korunovácií. Cez tichú uličku

okolo Academie Istropolitana sa dostaneme na hlavné námestie. Okolo nás je množstvo turistov z rôznych národov a krajín. Prechádzame okolo kostola jezuitov a sme na Primaciálnom námestí. Po ľavej strane sú administratívne budovy hl. mesta Bratislavy a po pravej Primaciálny palác - reprezentačné sídlo primátora. V paláci sú aj výstavné priestory Mestského múzea so vzácnymi gobelínmi a múzeum s vynovenými priestormi – celá história Bratislavy. Na Primaciálnom námestí – na rohu s Uršulínskou ulicou je osadená značka – dlaždice MAGNA VIA. V neďalekom informačnom stredisku si môžete dať potvrdiť aj pečiatku MAGNA VIA – navštívené miesto. Pri prechádzke mestom sa prejdeme k neďalekej koncertnej sále Reduta, či na chvíľu sa zastavíme na Hviezdoslavom námestí pri historickej budove Národného divadla. Od Reduty pokračujeme k Slovenskej národnej galérii a ďalej k Slovenskému národnému múzeu. Môžeme si vybrať z množstva výstav, ktoré tieto inštitúcie pripravili. V SNG bývajú aj s kurátorským výkladom. Po starom obnovenom moste sa dostaneme do sadu Janka Kráľa, s jeho sochou a sme na pravom brehu Dunaja. I zo sadu J. Kráľa sú najkrajšie zábery na staré mesto, panorámu hradu a budovu Slovenskej národnej rady. Ale my pôjdeme ďalej po ceste MAGNA VIA. Kedysi videli cestujúci krásnu panorámu Malých Karpát s vinohradmi a dnes sú to už len zastavané plochy. Sme v bratislavskej časti Rača. Kedysi známa obec so svojou vinohradníckou tradíciou. Bola známa vynikajúcim červeným vínom – frankovkou, ktorá bola obľúbeným vínom aj panovníčky Márie Terézie. Túto tradíciu a kvalitu udržiavajú vinári z Rače aj teraz a ako prvý začínajú tradičné vinobranie.

Medzi Račou a mestečkom Svätý Jur je len 14 km. V meste Svätý Jur, ktoré je obklopené krásnou panorámou vinohradov, nájdete starobylú históriu. Toto sa všetko dozvieme vo Vlastivednom a literárnom múzeu. Dozvieme sa, že osídlenie tu bolo v oblasti ŠÚR (chránená prírodná rezervácia) už 3000 rokov pred našim letopočtom. Podľa názvov, napr. z doby kamennej sa zaoberali poľnohospodárstvom. Ale až mohutného hradiska z čias Veľkomoravskej ríše bolo toto územie súvisle osídlené. Hradisko malo 3 hektáre, cisterny na vodu a poskytovalo ochranu obyvateľstvu zo širokého okolia. Patrilo do systému, tzv. Bratislavskej brány so strážnymi pevnosťami v Bratislave a na Devíne. Už v r. 1209 sa stal Sv. Jur slobodným trhovým mestom a od r. 1383 sa už uvádza označenie – civitas – mesto. Dostalo sa do majetku veľmožov zo Sv. Jura a vtedy bol aj vznik svätôjurského hradu- neskoršie Bieleho kameňa. Tak ako iné mestá nebolo mestečko ušetrené od tatárskej pohromy. Po tomto bola v našich krajoch nemecká kolonizácia, ktorá dostala veľa výhod. Nastúpil rozkvet vinohradníctva, ktoré už v tomto území bolo dávno známe. Zaujímavý je aj nález zlatej náušnice nitrianskeho typu, kde bol ozdobný prvok – trapez hrozna. Mesto Sv. Jur spomína aj Matej Bel, ako miesto s krásnymi vinohradmi a vínom. Tak ako v Bratislave, tak aj vo Sv. Juri koncom 19. storočia poškodila vinič fyloxéra. Je treba ešte spomenúť, že v tejto lokalite bola stará obchodná cesta v Malých Karpatoch a pútnická cesta do Marianky. Z hradiska sa dostaneme na najstaršiu obývanú časť – Neštich. Navštívime gotický kostol, patróna mesta Sv. Juraja. V kostole sa nachádza vzácny oltár Sv. Juraja z bieleho pieskovca z dielne Štefana Pilgrama. Pôjdeme po ceste dolu okolo Pálfyovského kaštieľa, predtým bol na tomto mieste starší kaštieľ z 13. storočia. Cestou vidíme aj časť zachovalých mestských hradieb. Tieto hradby slúžili na ochranu mesta pred nájazdmi Turkov. Mali 4 brány a jedna je aj dnes zachovaná. Prídeme na námestie, kde sa nachádza kostol Sv. Trojice s barokovou výzdobou a empírovou kazateľnicou. Na námestí v strede je morový stĺp so súsoším Sv. Trojice. V r. 1831 bolo ukončenie morovej epidémie, ktorá trvala 57 dní, zomrelo 182 ľudí. Blízko je evanjelický kostol, prestavaný z meštianskeho domu Segnerovcov z r. 178, bola tam aj evanjelická škola, nachádza sa tam oltárny obraz Kristus na kríži z van DYCKOVEJ maliarskej školy. Nemôžeme obísť

Piaristický kláštor z r. 1720, piaristi prišli do Sv. Jura v r. 1685. Kláštor rozšírili a vybudovali aj gymnázium, kde študoval aj Móric Beňovský. Atrakciou sú aj slnečné hodiny, nainštalované mníchmi. V r. 1985 ich zreštauroval akademický maliar Karol Draxler. Sú z glazovanej keramiky a sú tam symboly vinohradníckeho kraja slnko – životodarná sila a hrozno – plod tvrdej práce vinohradníkov. V Sv. Juri bola aj židovská synagoga, používaná do r. 1942. Zaujímavé sú tu aj vinohradnícke domy, teraz obnovované s pivnicami, ale tieto vinohradnícke domy svedčia aj o dobrom životnom štandarde svätôjuranov. Osobnosť spisovateľa Petra Jilemnického si pripomínajú v literárnej časti vlastivedného múzea. Bol učiteľom na miestnej škole. Pri železničnej stanici je zachovaná aj pamiatka na prvú konskú železnicu Bratislava – Sv. Jur v r. 1838-1840. Plán vypracoval František Oto Hieronini. Založil spoločnosť 17 veľkostatkárov, ktorí mali majetky medzi Bratislavou a Trnavou.

Ďalším zastavením na ceste MAGNA VIA je mesto PEZINOK. Do povedomia turistov a návštevníkov je zapísané aj vydarenými kultúrnymi podujatiami Kultúrneho leta, či úspešnými slávnosťami – každoročné Vinobranie. Toto mesto má veľa zaujímavostí, preto sa tu zastavíme trochu dlhšie. Má dnes 22.000 obyvateľov a je okresným mestom. Od 13. storočia prešlo mesto rôznymi zmenami. Spomína sa od r. 1208, kedy kráľ Ondrej II. daroval zem Pezinok nitrianskému županovi Tomášovi z rodu HUNT-POZNAN, zakladateľov grófov zo Sv. Jura a Pezinka. Pezinok sa vtedy spomína ako Bozen (Bazin). Po tatárskych vpádoch túto oblasť kolonizovali Nemci a odtiaľ aj názov Bösing. V r. 1602 sa stal Pezinok kráľovským mestom. Ale ešte predtým v r. 1575 dostáva mesto Ján Krušič a od r. 1580 až 1609 Štefan Ilešházy (manžel grófký Pálfyovej). V katolíckom farskom kostole Nanebovzatie panny Márie v kaplnke sú pochovaní – Štefan Ilešházy a jeho manželka Katarína. S portrétmi sa môžeme stretnúť na tabuliach aj na peziňskom zámku. Tento zámok v r. 1909 prešiel do rúk štátu a dnes je v súkromných rukách. Teraz sa v zámku vykonáva rekonštrukcia a známa reštaurácia je zatvorená. V pivničiach zámku sa nachádza aj Salón vín. Zámokový park je taktiež zrekonštruovaný a prístupný verejnosti. Mesto privilégiom dostalo ako slobodné kráľovské mesto – kráľom Ferdinandom III., možnosť postaviť si mestské opevnenie s tromi bránami a to Bratislav-

skou, Hornou a Trnavskou. Tieto opevnenia slúžili ako opatrenia pred dobyvateľmi. Bohužiaľ hradby boli zbúrané, v 19. storočí sa mesto začalo rozširovať a prestavovať. Vďaka náčrtom Františka Meissla sa nám aspoň zachovali ako vyzerali. Na bránach boli vytesané plastiky p. Márie a sv. Anny. Zaujímavá je aj história erbu. Po dohodách medzi evanjelikmi a katolikmi v mestskej rade sa stal erb Sv. Anny, ktorá drží na rukách dcéru – malú Máriu. Od 14. stor. bola patrónkou farského kostola žena odetá slnkom s mesiacom pod nohami s korunou z dvanástich hviezd, t.j. Panna Mária Nanebovzatá. Od zámku prechádzame po uličkách mesta a môžeme vidieť ďalšie kostoly. V spomínanom farskom kostole, t.j. zatvorený pre rekonštrukčné práce, sú doložené nálezy, že už v r. 1190 Rád nemeckých rytierov mal tu príbytok pre pútnikov. V roku 1396 bolo chrámu udelené pápežom Urbanom V. právo udeľovať odpustky. Evanjelici sa pri rekatolizácii stretávali v Krušičovej kúrii. V r. 1655 až 1659 si postavili na námestí nemeckí evanjelici kostol. Ale arcibiskup Selepcseny odňal evanjelikom všetky kostoly. Bolo to v r. 1674. Bol premenovaný na Najsvätejšieho spasiteľa. Do Pezinka prišiel aj rád Kapucínov, dostal tento kostol a zároveň aj novopostavený kláštor v r. 1726. Evanjelici si v r. 1783 dostali svoj kostol v bočnej uličke. Je to klasicistická stavba s obrazom z dielne J. Kupeckého s názvom „Oplakávanie Krista“. Mesto Pezinok malo aj židovskú synagogu, postavenú v r. 1872. V r. 1958 bola definitívne odstránená, dnes tam stojí budova Slovenskej sporiteľne, ale na priečelí je pamätná tabuľa. Na uliciach Holubyho, Štefánikovej a na Radničnom námestí sú kamenné plastiky: socha J. Nepomuckého v záhrade farského kostola, pamätník padlých vojakov I. svetovej vojny a pamätník padlým vojakom pri oslobodení mesta Pezinka 1. A 2. apríla 1945. Na námestí bola znovu inštalovaná socha Nepoškvrnenej Panny Márie – Ženy odedej do slnka.

Najlepšie informácie o histórii Pezinka nájdete v Malokarpatskom múzeu, založenom v r. 1960. Sú tu exempláre zo života remeselníkov a cechov. V podzemí si možno pozrieť aj mučiareň, či vínne priestory s historickými sudmi a nástrojmi potrebnými k vinohradníckej práci. A na požiadanie, pri objednávke je možné dostať aj ochutnávku vína. Slovenská národná galéria má výstavné priestory v Sohaubmarovom mlyne, ktorý je dochovaný a funkčný mlyn v Európe. V priestoroch sa nachá-

dza aj jedinečná Galéria inštitného umenia. Nachádza sa pri ceste od časti Cajla smer Baba. Matej Bel o peziňských vinohradoch napísal: „Nič nie je príjemnejšie a veselšie ako peziňské vinohrady.“ Majú totiž nádhernú polohu a pretože ich ovieva južný vietor, rodia víno dobrej chuti. V Pezinku je 10 národných chodníkov:

1. Lesnícky náučný chodník, príroda a historické zaujímavosti M. Karpát
2. Vinohradnícky náučný chodník
3. Banský náučný chodník – 19. storočie ťažba zlata a v 20. storočí ťažba pyritu a antimónu
4. Cesta Dr. Jozefa Ľudovíta Holubyho, významný botanik, národopis a polyhistor
5. Zámokový park
6. Po modrej turistickej značke Pezinok – Baba
7. Historický okruh
8. Po peziňskom cintoríne
9. Svet farieb (po stopách už nežijúcich peziňských maliaroch)
10. Kulinársky náučný chodník

Chodník pre milovníkov dobrého vína a jedla. Informácie možno získať v Mestskom informačnom centre, Radničné námestie, v budove Stará radnica. Tu môžete získať aj pečiatku MAGNA VIA.

Prírodné zaujímavosti na ceste Magna Via

Historické parky a okrasné záhrady na Slovensku – 3. časť

HISTORICKÉ PARKY A ZÁHRADY BRATISLAVY

Špecifický bol vývoj a osud bratislavských záhrad spojený s vývojom mestského pôdorysu, pretože to boli predovšetkým súkromné záhrady v okolí mesta ako letohrádky. Bola to predovšetkým Primaciálna záhrada v predmestí Blumentál založená v roku 1614 prímasom O. Forgáčom a skrášlená neskoršie Lippaym (dnes areál Úradu vlády). Záhrady grófov Viczaya a Erdodyho boli kedysi preslávené svojou krásou, kniežacia Esterházyovská záhrada tiež bola v predmestí Blumentál, ale pre výhodu blízkosti od centra mesta bola najznámejšia a najnavštevovanejšia záhrada kniežaťa Pálffyho. Bola založená podľa francúzskeho štýlu a podľa uchovaných dokumentov bola aj jednou z najkrajších. Neskoršie v 19. storočí v nej bola urobená rekonštrukcia podľa „anglického štýlu“, v dôsledku čoho zmizli terasy a pôvodne upravené priestory. Novej úprave sa vytykal nedostatok vody a veľkých stromov, ktoré by dávali tieň, ale zato sa vysoko cenilo umiestnenie záhrady. Z jej najvyššieho bodu bol nádherný panoramatický pohľad na predmestie Bratislavy. Neskoršie sa v tejto záhrade poriadali slávnosti, počas ktorých boli osvetlené aleje a hrala hudba a za malé vstupné bola záhrada prístupná verejnosti.

Záhrady Bratislavského hradu tvorili organickú súčasť hradného komplexu, ktorý obohacovali o cenné biologické prostredie a súčasne boli vhodných reprezentačným priestorom pre pobyt a záhradné slávnosti v letnom období. Bratislavské hradné zá-

hrady boli organicky spojené so zimnou záhradou a hradom, takže slúžili osadenstvu po celý rok. Hradný kopec ako cenná dominanta Bratislavy a okolia vyniká objektom hradu, ale aj prírodným prostredím – vegetáciou hradu, svahov hradného kopca a v minulosti aj záhradami Podhradia.

Pred bránou na Suchom Mýte kúpil veľké pozemky obľúbenec cisárovnej, prezident bratislavskej stavebnej komory, slobodný pán Anton Grassalkovich. Po roku 1760 si tu dal postaviť neznámemu architektovi letný palác. K palácu priliehala na južnej strane čestné nádvorie, uzavreté mrežou a zo severu veľká, osovo riešená záhrada za dnešným prezidentským palácom. Jej súčasná štruktúra naznačuje približne pôvodné usporiadanie. Dispozícia bola jednoduchá, osovo riešená s peknými pravidelnými partermi ohraničenými nízkym živým plotom. Hneď za budovou dominoval znížený parter oválneho, elipsovitého tvaru. Úprava je dôkazom toho, že sa cudzie, v tomto prípade francúzske, neprenášalo do našich podmienok mechanicky, ale sa menilo a tvorivo upravovalo.

Koniec 18. a začiatok 19. storočia je obdobím vzniku alebo prestavby sentimentálnych parkov na parky vyložene romantické. Ako základ pre parkovú kompozíciu sa využívajú danosti prírody konkrétnej lokality. Zdôrazňuje sa reliéf terénu a súčasne sa formujú okraje lesov – lesné plášte, trávnaté plochy, priehľady a výhľadové miesta (parky v Turčianskej Štiavničke pri Martine a v Topolčiankach). Trávnaté plochy sú vhodne dopĺňované solitérnymi stromami a skupinami a voda je spravidla súčasťou parkovej kompozície. Sú to nielen vodné toky, ale aj jazierka, prevažne v prírodnom charaktere a vodopády. Objekty malej architektúry majú vývojový romantický charakter.

Začiatkom 19. storočia začína výstavba kúpeľov a s nimi aj kúpeľných parkov v romanticko-krajinárskom slohu. Upravuje sa okolitá krajina – budujú

sa lesné parky a kúpeľné lesy. Tvorí sa optimistická parková krajina, ktorá pomáha liečiť. V mestách vznikajú prvé mestské parky a nastupuje éra mestského parku.

Od roku 1870 sa v záhradnej architektúre uplatňujú zámery historického eklekticismu: obnovujú sa najmä barokové tendencie s rezanými a formovanými prvkami (živé ploty a figúry). Celkovo sa však záhradná architektúra druhej polovice 19. storočia riadi už modernými, vedeckými zásadami, berúc do úvahy dendrologické a fyto-cenologické hľadiská.

VYBRANÉ PARKY A ZÁHRADY BRATISLAVY

Hradné záhrady

Záhrady na hrade sú nerozdielnou súčasťou vývoja Bratislavského hradu. Láska k prírode, pretvorenej umeleckými zásahmi a biologickými znalosťami o parkoch a záhradách, úzko súvisela s demokratizačnými procesmi neskorého stredoveku a je výrazom vzťahujúceho sa pokroku. Záhrady Bratislavského hradu tvorili organickú súčasť hradného komplexu, ktorý obohacovali o nesmierne cenné biologické prostredie a súčasne boli vhodným reprezentačným priestorom pre pobyt a záhradné slávnosti v letnom období. Bratislavské hradné záhrady boli organicky spojené zimnou záhradou s hradom, takže slúžili osadenstvu hradu po celý rok. Hradný kopec ako cenná dominanta Bratislavy a okolia vyniká nielen objektom hradu, ale aj prírodným prostredím – vegetáciou hradu, svahov hradného kopca a v minulosti aj záhradami Podhradia.

Podobne ako pre Bratislavu zohral hrad v dejinách veľmi dôležitú úlohu, hradné záhrady zasa znamenali dôležitú etapu vo vývoji záhradnej architektúry a sadovníctva na Slovensku. Z tohto hľadiska môžeme hodnotiť nielen historický, ale aj umelecký a architektonický význam hradných záhrad.

O pôvodných hradných záhradách je len veľmi málo údajov, aj tie nie sú konkrétne, takže je veľmi ťažké dospieť k určitej predstave o pôvodnom štýle alebo charaktere výsadiieb. Podľa zachovaných plánov dá sa uvažovať o pravidelnej úprave

prispôsobenej daným podmienkam. Bola to pravdepodobne modifikácia renesančnej úpravy, ktorá je však neskoršieho dátumu. Na rytine hradu z roku 1572 je záhrada, založená za kráľa Žigmunda, ako aj neskoršie záhrady Podhradia, ktoré boli pravidelné a odvodené od pôvodných lekárnisko-botanických záhrad. Neskôr sa stávali viac okrasnými a postupne preberali prvky pravidelných sadovníckych úprav talianskych a francúzskych záhrad.

Hospodársky vývin Bratislavy v rušnom 16. storočí bol silne ohrozený a vojnové udalosti a vydržiavanie vojska znemožňovali normálny chod vo všetkých výrobných odvetviach. Slovensko je jadrom kráľovského Uhorska s hlavným mestom Bratislavou. V 17. storočí už zmenené politické pomery urovnali spory a hádky medzi mestom a hradom, nastáva na oboch miestach čulejší stavebný ruch. To bolo impulzom pre prestavbu a konečnú úpravu záhrad na hrade. K severnému priečeliu paláca bola pristavená zimná záhrada s loptárňou: Na os zimnej záhrady bola vyriešená symetrická francúzska záhrada so schodišťami, terasami a geometricky usporiadanými kvetinovými záhonmi. Táto záhrada – *Grand jardin* – zaberala podstatnú časť hradného nádvorja. Na východnej terase bola izolovaná menšia záhrada, tiež v pravidelnom štýle. Ostatnú plochu predhradja na východnej a severnej strane zaberali hospodárske budovy. Na terase na východnej a severnej strane paláca bola mieste staršej záhrady navrhnutá nová záhrada s letohrádkom.

Grand jardin – reprezentačná hradná záhrada – sa rozprestierala na štyroch terasách od hradu až po severný hradný múr (polkruhová terasa). Svojou rozlohou a dispozičným riešením zodpovedala obľúbenému dojmu hradu a vytvárala jeho estetické podnožie. Jednotlivé časti pravidelnej záhradnej úpravy boli spojené schodišťami uprostred, po osi záhrady a po oboch stranách. Prvá terasa, najbližšia k hradu, mala najhodnotnejšiu záhradnú úpravu, štýlovo pekne riešenú. Boli to v podstate dva pravidelné partery so žltou ornamentovou kresbou, rovnakou aj v najmenších detailoch. Boli to pravdepodobne strihané krušpány (*Buxus sempervirens* L.) na nízkom klasicistom trávniku. Po oboch stranách parteru bolo tvarované stromoradie, ktoré pokračovalo po celom obvode záhrady a bolo jednotiacim prvkom celej záhradnej úpravy. Druhá terasa bola určitým medzičlánkom nevyhnutným

na prekonanie značného výškového rozdielu, preto bola riešená jednoducho. Po stranách mala už spomínané stromoradie, pravdepodobne z líp (*Tilia cordata* MILL.) a dva jednoduché, do obdĺžnikov tvarované partery. Tretia terasa bola podstatne väčšia a rozdelená stromoradiami na dva rovnocenné uzavreté priestory, tzv. boskety, ktoré mali rovnaké vnútorné riešenie obdĺžnikového tvaru. Na osi riešenia záhrady a na zakončení terasy bol osemhranný parter, ale dá sa predpokladať aj fontána ako architektonický doplnok záhradnej úpravy, čo bývalo pravidlom v podobných záhradných dispozíciách. Oporným múrom a tvarovanými živými plotmi bola od predchádzajúcich terás oddelená posledná, štvrtá terasa. Bola riešená ako prirodzené zakončenie súboru terás s netypickým elipsovým útvarom. Tvarované stromoradia originálne vyúsťujú do hustej vyššej vegetácie, ktorá bola určená pravdepodobne na oddych a prechádzky v tieni, izolovane od ostatného otvoreného priestoru. Pravidelná záhradná úprava *Grand jardin* je zaujímavá ako celok a bola riešená aj na obdivovanie z balkónov a okien vyšších poschodí hradu, preto aj taká pestrosť dispozičného riešenia jednotlivých terás. Záhradná architektúra bola nesporne zaujímavá ako celok a aj v jednotlivých detailoch.

Pravidelná záhradná úprava na východnej terase bolo podstatne jednoduchšia, čo však neznamená, že bola obsahovo na nízkej úrovni. Pomerne izolovaná poloha a nie bezprostredná nadväznosť na objekt hradu diktovala originálne riešenie, nadväzujúce na oporný múr hradného areálu s možnosťou nerušeného pohľadu na mesto ležiace pod hradným kopcom práve na východnej strane. Kvôli pohľadu na okolie, Dunaj a mesto sa nepoužila vysoká zeleň, takže celá záhrada bola riešená na jednej úrovni a skladala sa zo štyroch pravidelných parterov, z ktorých vždy dva a dva boli rovnaké. Záhrada bola symetrická podľa dvoch osí s približným smerom východ – západ a sever – juh a symetria bola pretiahnutá smerom k vstupu do záhrady. Je pravdepodobné, že záhradná úprava doplnená dielami sochárskeho umenia, pravidelne rozmiestnenými na dvoch centrálne bližších parteroch, o čom svedčí aj ich jednoduchšie riešenie, aby zvýraznili tieto dominanty. V danom prípade to bola skôr záhradná úprava priestoru pre výhľad do okolia, ale tiež cenným vnútorným architektonickým riešením.

V areáli hradu zisťujeme podľa plánu aj ďalšiu pravidelnú záhradu, na južnej strane medzi budovami. Mala jednoduché riešenie vo forme štyroch parterov, symetrických podľa dvoch osí, s kruhovým stredom. Je však celkom možné, že to bola aj hospodárska záhrada s pravidelným riešením, ale predpokladáme skôr jej okrasný charakter.

Okrem uvedených záhrad bolo v areáli hradu ešte niekoľko miest sadovnícky riešených, ktoré zaiste sprijíemňovali prostredie a oživovali architektúru hradného areálu. Na pláne sú to miesta prevažne v okolí vchodu do hradnej budovy.

História hradných záhrad, aj keď slávna, mala nepochybne koniec. Pri poslednom požiari Bratislavského hradu roku 1811 zanikla aj sláva hradných záhrad. Zničené zvyšky zelene na východnej terase živorili po dlhú desaťročia (ako napokon aj sám hrad). Až po skončení druhej svetovej vojny a v súvislosti s úpravami na hradnou nádvorí sa začala venovať pozornosť aj vegetácii hradného areálu. Boli to najmä kulisy zelene v okolí amfiteátra na hlavnom nádvorí Bratislavského hradu, ktoré boli však iba žalosťou náplastou namiesto slávnej *Grand jardin*. Vegetácia východnej terasy bola zachovalejšia a aj keď zanikla pôvodná dispozícia záhrad, priestor zostal aj naďalej vyhradený pre vegetáciu. Na východnej terase a v okolí dnes už nejestvujúceho amfiteátra bola sústredená zeleň, ktorú tvorili nasledujúce druhy okrasných drevín: *Acer campestre* L. – javor poľný; *Acer platanoides* L. – javor mliečny; *Aesculus hippocastanum* L. – Pagaštan konský; *Ailanthus altissima* MILL. *SWINGLE* – pajaseň žliazkatá; *Celtis occidentalis* L. – brestovec západný; *Chamaecyparis pisifera* 'Filifera' (SENECL.) HARTW. et RUEEMPL. – cyprušteľ hrachoplodý; *Chamaecyparis pisifera* 'Sguarosa' ENDL. BEISS. – cyprušteľ hrachoplodý skvarozný; *Fraxinus excelsior* L. – jaseň štíhly; *Gleditsia triacanthos* L. – gledičia trojtŕňová; *Juglans regia* L. – orech kráľovský; *Juniperus virginiana* 'Tripartita' SENECL. – borievka virgínska; *Lonicera tatarica* L. – zemolez tatársky; *Lycium halimifolium* MILL. – kustovnica cudzia; *Philadelphus coronarius* L. – pajazmín vencový; *Populus nigra* L. – topol čierny; *Populus nigra* 'Italica' Muenchh. – topol čierny pyramidálny; *Robinia pseudoacacia* L. – agát biely; *Robinia pseudoacacia* 'Inermis' – agát biely beztrŕňový; *Sambucus nigra* L. – baza čierna; *Spiraea x vanhouttei* (BRIOTT.) ZAB. – tavelník van Houtteho; *Syringa vulgaris* L. – orgován obyčajný;

Taxus baccata L. – tis obyčajný; *Thuja orientalis* L. – tuja východná; *Thuja occidentalis* L. – tuja západná; *Tilia cordata* MILL. – lipa malolistá; *Tilia platyphyllos* SCOP. – lipa veľkolistá; *Ulmus carpinifolia* GLEDITS. – brest hrabolitý; *Ulmus laevis* PALL. – brest vŕzový.

V rámci rekonštrukcie hradu, ale najmä po likvidácii amfiteátra, sa začalo aj s realizáciou sadovníckych úprav v hradnom areáli. Je škoda najmä pre záhradnú architektúru, že pri výbere alternatív sadovníckych úprav sa nebrala do úvahy požiadavka historickej vernosti. Rekonštrukcia hradných záhrad v pôvodnom slohu by bola logická, historicky odôvodniteľná, s veľkou kultúrnou hodnotou. Tým skôr, že jestvujú mapové podklady pravidelného riešenia v tzv. francúzskom slohu. Pravidelné riešenie hradných záhrad by zvýraznilo architektúru hradu, zvýšilo by architektonickú hodnotu celého hradného areálu. Obnovu v pôvodnom slohu by si zaslúžila najmä veľká hradná záhrada s veľmi cenným slohovým riešením vzhľadom na dané podmienky.

Aj napriek tomu však zostáva cenným faktom, že vegetácia sa v podstate dostáva na svoje miesto, teda tam, kde bola už historicky a kam aj patrí pre oživenie a skrášlenie hradných priestorov. Týmto faktom stúpne nielen architektonická hodnota celého hradného areálu, ale navyše návštevníci hradu získajú vzácne cenné priestory na oddych v cennom biologickom prostredí a v nádhernom historickom areáli. Rekonštrukciu hradných záhrad nesporne stúpne aj celková kultúrna hodnota celého hradného areálu, vrátane svahov hradného kopca.

Arcibiskupská záhrada

Jedna z najvýznamnejších a najstarších záhrad zo všetkých záhradných palácov Bratislavy vznikla už v 17. storočí, keď na tomto mieste ostrihomský arcibiskup František Forgách najprv zriadil ovocnú záhradu. Jeho neskorší následník Juraj Lippay, ktorý bol ostrihomským arcibiskupom v rokoch 1642 – 1666 a ako všetci arcibiskupi po obsadení Ostrihomu Turkami natrvalo sídlil v Bratislave, vypochoval záhradný palác a záhradu na taký spôsob, že priam očarila deputáciu nemeckých kniežat, ktorá prišla do Bratislavy na korunováciu Leopolda I. za uhorského kráľa v roku 1658. Juraj Lippay vynikal pozoruhodnou učenosťou a širokým hu-

manistickým rozhľadom, bol veľkým milovníkom a obdivovateľom prírodných krás. Vrcholné renesančné vzdelanie, ktoré nadobudol v Taliansku, mu poskytlo možnosť uplatniť svoje poznatky na rozličných úsekoch práce a života. Mimoriadnu zásluhu mal na rozvoji záhradníctva a sadovníctva, čo sa odráža na bratislavskej záhrade, ktorú prevzal od svojich predchodcov a vytvoril tak jednu z najnádhernejších záhrad, ktorá sa stala známou po celej strednej Európe.

Na východnom okraji bývalej Forgáčovej záhrady dal vybudovať renesančný poschodový palác so zdobným vchodom a malým vstupným dvorom. Podľa princípov renesančných slohov, ktoré spájali architektúru s prírodným prostredím, podstatne zveladil a rozšíril okrasnú časť záhrady. Zadovážil do nej nové finančne veľmi nákladné druhy rastlín, z ktorých mnohé dovtedy neboli v strednej Európe vôbec známe. Záhrade venoval mimoriadnu pozornosť a nakoniec sa rozhodol zveriť ju do rúk svojho brata Jána Lippaya.

Ján Lippay svojimi vedomosťami stál na úrovni svojej doby, pôsobil ako profesor na viacerých stredoeurópskych vysokých školách a mal výborné spojenie so zahraničnými univerzitami. Na základe týchto stykov po dohode s bratom Jurajom udomácnil v bratislavskej záhrade nové druhy rastlín z Talianska, Nemecka, Španielska, Turecka a Blízkeho východu, ba aj z ďalekej Indie, ktoré v Uhorsku dovtedy nikto nevidel, ani nepoznal. Pozoruhodné dielo Jána Lippaya „Posoni kert“ bolo prvou vedeckou prácou u nás zaoberajúcou sa záhradníctvom. Veľmi podrobný opis záhrady sa zachoval v práci sasko-weimarského vyslanca J. Mullera z r. 1658, ktorý zverejnil jeho syn J. J. Muller r. 1714 a z ktorého sa dozvedáme, že záhrada mala 24 veľkých atrií, menšie tabule plné cudzokrajných kvetov. Na niektorých záhonoch boli ovocné stromy a pestro natreté stĺpy s farebnými kovovými guľami. V záhrade vtedy rástlo 167 granátovníkov, citrónovníkov, pomarančovníkov, vavrínov a pod., ktoré boli umiestnené v červených vedrách so zelenými obrúčkami. Ďalej tu bolo 780 iných rastlín zasadených v menších pestrofarebných hlinených nádobách, tie sa v zime odkladali do skleníkov. Okrem nich tu bolo nesmierne množstvo rastlín trvalo vysadených vonku. Pre citlivé cudzokrajné rastliny dal Lippay postaviť na tie časy praktickú oranžériu, ktorá je opísaná v práci Jána Lippaya z roku 1664.

Dokladom, ktorý poskytuje celkový obraz o Lippayovej bratislavskej záhrade, je rytina Juraja Lippay, ktorú uverejnil Ján Lippay v uvedenej práci. Vyústením záhrady bol reprezentačný renesančný palác. Záhrada mala obdĺžnikovitý tvar a rozkladala sa východozápadným smerom od terajšieho Námestia slobody, až po úpätie vtedajších vinohradov v priestore Leškovej, Štefanovičovej a Čajkovského ulice a siahala až za hornú časť Štefánikovej ulice.

Bola rozdelená na pravidelné časti. V blízko paláca v prednej časti bola jej plocha šachovnicovo rozvrhnutá na osem štvorcov v troch radoch, ktoré boli vysadené zložitými ornamentmi kvetov a miestami aj vyššími ovocnými stromami. Aj zadná časť záhrady bola rozdelená na štvorce a obdĺžniky, ale porast tvorili ovocné a okrasné stromy. Jednotlivé štvorce v celej záhrade boli od seba oddelené nižšími strihanými plôtkami. Celá záhrada bola z troch strán obohnaná vysokou murovanou ohradou. Čelnú časť s palácom situovali na východnú stranu, na severe k nej priliepli hospodárske budovy, na západnej strane svahy Malých Karpát a na juhu bola vystavená snečným lúčom. V severozápadnej časti záhrady bol rybník pravidelného tvaru, jeho vodná plocha dotvárala prírodné prostredie záhrady. Arcibiskupská záhrada si zachovala v duchu neskoré renesancie plošnú prehľadnosť a jednoduché členenie plochy do štvorcov a obdĺžnikov. Jej úprava bola určená na pozorovanie z galérie renesančného paláca a vlastná kompozičná hodnota spočívala v ostrom kontraste použitého rastlinného materiálu a hry svetla a tieňa vo vzťahu k renesančnému palácu. V priestorovom usporiadaní tvarov a ich detailov sa stala jeho neoddeliteľnou súčasťou. Na konci záhrady bol takzvaný Parnasus, v ňom boli umiestnené plastiky s múzami a pohanskými bohmi podľa renesančných predstáv. V pravom rohu záhrady stála strašidelná pustovňa so sochami eremitov, ktorá bola stvárnená ako jaskyňa s kvapľami, grota – umelá jaskyňa s labyrintom, sochami lesných bôžikov, vybavená pokrivenými zrkadlami, kde sa návštevníci videli v znetvorenej podobe. Návštevníci sa s obľubou zastavovali pri Parnase s múzami a pohanskými bohmi, ktoré vydávali na vodný pohon zvuky ako „hudba skutočných hudobníkov“. Zo skrytého potrubia vystrekovali neočakávané prúdy vody. Pri vstupe do grotty a labyrintu boli plastiky strážcov v životnej veľkosti.

Baroková úprava. Budovu niekdajšieho letného arcibiskupského paláca, jeho staršiu architektúru rozšírili a upravili v duchu dobového umenia v r. 1761 – 1765. Rozložitý pavilón členený pilastrovými a prístreškom pre koče na strane čestného nádvorja a s mohutným, atlantmi neseným otvoreným schodištom na záhradnej strane pripomína staršie barokové stavby, ale rokoková ornamentika interiérov ukazuje už vplyv dobového rokokového umenia. Priechy, pôvodné hospodárske krídla, ktoré uzatvárajú čestné nádvorie (prestavané do dnešnej podoby v 20. storočí), sú asi neskoršie prístavby. Záhradné schodište odstránili v 19. storočí a premiestnili do kaštieľa v neďalekých Kopčanoch (dnes Kitisce na rakúskom území).

Architektúra celého komplexu zasadená v dostatočne širokom prírodnom priestore umožnila vhodnú úpravu vnútornej časti francúzskeho parku i parkového priestoru pred palácom.

Veľká baroková záhrada bola upravená v pravidelnom slohu a delila sa na tri časti. Dve krajné tvorili tri pravidelné štvorce, kým prostredná časť záhrady v strede s kruhovou fontánou mala bohatú ornamentálnu výzdobu zodpovedajúcu duchu doby. Reprezentačná časť sa delila na päť dielov, pričom centrum tvorila architektonická dominant celého parkového priestoru. Je známe, že arcibiskupská záhrada bola strediskom spoločenského života, usporadúvajú sa tu koncerty, na ktorých vystupovali poprední umelci a hudobné telesá. Podľa záznamu z 13.08.1841 rozkvitla v tejto záhrade Agave africana, ktorá mala práve 100 rokov. To je jeden zo záznamov, ktorý dokumentuje, že aj v 19. storočí sa nadväzovalo na dielo Jána Lippaya a že sa tu nachádzali mnohé exotické rastliny, ktoré prežili dlhé desaťročia, ba aj stáročia.

Prírodno-krajinárska úprava. Najväčšou úpravou, ktorá postihla prepychovú barokovú záhradu, bola úprava na prírodno-krajinársky park. Tieto úpravy sa realizovali v arcibiskupskej – primaciálnej záhrade na začiatku 19. storočia. Aj to dokazuje, že práve tu sa najskôr uplatnili romantické náhľady na prírodný priestor, ktoré prenikali do Bratislavy pod francúzsko-anglickým vplyvom. Veľkým organizátorom a čiastočným realizátorom nových úprav bol primas Karol Ambrozius d'Este, ktorý pôsobil v Bratislave krátko, stihla ho rýchla smrť. Svoje letné sídlo chcel zveľadiť moderným a honosným spôsobom. Úpravy postihli najmä stred záhrady,

čo je vidieť na Neyderovom podrobnom pláne z r. 1820. Okraje záhrady ostávajú v pôvodnom stave s pravidelnými alejami.

Ústredným kompozičným prvkom sa stal nepravdivý rybník, okolo ktorého boli vysadené smútočné vrbý (*Salix alba 'Tristis'*).

Vedenie ciest v prírodnom priestore plne zodpovedalo požiadavkám anglického parku. Pri pohľade z terasy letného paláca táto ústredná plocha bola veľmi pôsobivá, uplatňovali sa v nej voľné trávnaté priestory s dominantnými stromami, ktoré sa zrkadlili v hladine prirodzeného rybníka (plán z r. 1820).

Celková prestavba však nebola ukončená a bočné pravidelné partery takto zafixovali parkovú úpravu v zmiešanom slohu. Tento fakt dokumentuje zánik mnohých pravidelných úprav parkov na Slovensku v dôsledku prestavieb na voľno-krajinárske úpravy, ktoré sa stali medzi tým veľmi módnymi po preniknutí zo Západu, pravda s časovým posunom. Takýmto spôsobom a tiež pod vplyvom uvedených skúseností sa záhrada postupne prestavala na voľno-krajinársku a vydržala až podnes. Jej plošná ucelenosť sa narušovala, aj plošne obmedzovala. Vzhľadom na uvedené skutočnosti a tiež pre dostupnosť materiálov z jej vývoja by bolo veľmi záslužné vrátiť sa v rámci jej rekonštrukcie k stavu z prvej polovice 19. storočia a obnoviť jej zmiešanú slohovú úpravu, čím by sme získali mimoriadne cenný dokument z ďalšieho obdobia vývoja záhradnej architektúry na Slovensku.

Záhrada v súčasnosti verejnosti nie je prístupná, čo ale podľa Florentskej charty o ochrane a využívaní historických záhrad nie je prekážkou jej rekonštrukcie, ba skôr motívom a povinnosťou jej majiteľa – Úradu vlády SR. Slovenská kultúra by získala nový dokument nesmiernej hodnoty z hľadiska vývoja záhradnej architektúry na Slovensku.

Grassalkovichova záhrada (Palác prezidenta SR) Barokovo-rokoková úprava (1756-1820. Mapa z roku 1780 dokladuje úplnú premenu zástavby aj organizáciu záhrady aj organizáciu záhrady. Predstavuje prvú etapu, ktorá je doložená presnou grafickou dokumentáciou.

Záhrada je rovnako ako palác riešená v barokovo-rokokovom chápaní a zahrnuje v sebe formy dynamického a iluzívneho talianskeho baroka, rokoka a to najmä v časti bezprostredne priliehajúcej k palácu. V časti priliehajúcej k areálu bývalého Illésházyovského komplexu budov a záhrad, nadobudla

formu pokojného, vyváženého a racionalisticky orientovaného štýlu francúzskych záhrad, v ktorej sa prejavilo a pravdepodobne aj zachovalo niečo z renesančnej doby. Záhrada je komponovaná na strednú os s miernou asymetriou bočných častí. Za palácom sa nachádzal elipsovité trávnikový parter a členitá broderia. Aleje boli široké a nachádzalo sa tu veľa sôch a prvkov malej architektúry. Boli tu dve výškové úrovne. Vyvýšená časť zaberala územie pôvodnej Illésházyovskej záhrady a zníženú, resp. znižujúcu sa časť smerom k úrovni východu „Sally terrena“ Gassalkovichovho paláca. Absentuje tu vodná plocha, čo bolo zrejme spôsobené nedostatkom disponibilného zdroja vody

Skladba drevín bola väčšinou domáca: lipy, bresty, hraby, rôzne domáce kroviny.

Klasicistická úprava záhrady (1820 – 1900). Táto úprava je zachytená na Neyderovom pláne mesta z roku 1820. Oproti predchádzajúcemu obdobiu sa vyrovnali pozdĺžne aleje a primkávajú sa k elipsovitej aleji. Elipsa vytvára plynulý záver kompozície. Centrálne, pôvodne renesančná časť sa premieňa na rozľahlú pláň. Pozdĺž západného oplotenia sa objavuje organická forma vysokej vegetácie a 2 východné boky sú vymedzené pravdepodobne ako štepnicia. Karácsonyho palác tvorí kompaktnú zástavbu okolo 2 nádvorí (obdĺžnik a lichobežník). Stromoradie aleje pred hospodárskym dvorom, na východnej strane, bolo kombinované s porastom živého plotu. Stredná časť záhrady si zachovala veľa z pôvodného riešenia (aj výškové prevýšenie). Nadobudla pôdorys štvorca, v ktorom sa nachádzala väčšia spevnená plocha. V jej strede bola štylizovaná okrasná hriadka drevín, s nízkou obrubou krušpánu (*Buxus sempervirens L.*).

Spomínaná výsadba organickej formy pri západnom oplotení bola pravdepodobne z nápadných cudzokrajných okrasných drevín obľúbeného prvku krajinárskych (anglických) parkov.

Neoslohová úprava záhrady. Iniciátormi založenia neoslohovej záhradnej úpravy boli arciknieža Fridrich Habsburský a jeho manželka Izabella de Croy, ktorí sa od roku 1897 do roku 1918 stali novými vlastníčkmi obidvoch palácov a záhrady.

O tejto úprave, aj keď je spomedzi troch historicky najpozoruhodnejších najmladšia, je k dispozícii najmenej údajov. Predovšetkým preto, že aktivity, ktoré sa realizovali v súvislosti so zriadením Domu

pionierov a mládeže v tomto areáli, narušili a temer odstránili neoslohovú porastovú štruktúru.

Ako porast bol jednotne použitý pagaštan konský (*Aesculus hippocastanum* L.). V strednej časti sa uplatnilo dispozične i farebne zaujímavé porastové zoskupenie riešené ako krajinárska (asymetrická) kompozícia, ktorá má na vonkajšom obvode symetrickú záhradnú štruktúru.

Prevažná časť plochy staršieho trávnatého parteru si naďalej udržala charakter rozľahlej voľnej plochy, s tým rozdielom, že v časti pri paláci bola kvetinová ozdobná hriadka s tzv. kobercovou výsadbou. Podľa všetkých náznakov súčasťou tejto výsadby boli aj dva symetricky rozmiestnené vždyzelené, rezom tvarované kry (asi krušpán alebo tis).

Úpravy záhrady počas druhej svetovej vojny až po rok 1995. Počas II. svetovej vojny palác i záhrada boli využívané ako rezidencia prezidenta. V tomto období sa uskutočnili pravdepodobne niektoré podstatnejšie zmeny. Pristúpilo sa k likvidácii objektov hospodárskeho dvora. O zásahoch do vyskytujúcjej sa vegetačnej štruktúry nie je nič známe. Pre verejnosť záhrada nebola prístupná.

K najvýznamnejším zásahom a zmenám došlo počas prestavby, resp. úpravy stavebného a záhradného komplexu na Dom pionierov a mládeže. Došlo k výstavbe viacerých objektov, ktoré svedčia o ignorácii starších daností tejto cennej kultúrnej lokality (amfiteáter, garáže, bazén, detská železnica s mostom a vodnou priekopou, protiletECKý kryt, klieťky pre zoo kútik a pod.). Ďalej došlo k výstavbe nových a likvidácii starých chodníkov, k násilnému odstráneniu viacerých stromov, krovín a tým k narušeniu kompozície.

Pristúpilo sa k dosť podstatnej podsadbe a k realizácii lokálnych úprav, pri ktorých sa uskutočňovala aj výsadba odrastlých – starších stromov a krovín s veľkým zemným balom. Bol to predovšetkým rôzne ihličnany. Tieto úpravy sa realizovali bez akejkoľvek grafickej dokumentácie.

V roku 1974 sa pristúpilo k obnove záhrady na niekoľko rokov. Z realizovaných zásahov možno spomenúť len niekoľko: – uplatnenie asfaltu na širších chodníkoch; – fontána s plastikou a rozmernou dlažbou po obvode; – uplatnenie troch starších sochárskych plastík; – podsadby nových drevín realizovaných bez koncepcie a mnoho ďalších.

Súčasná úprava záhrady. Úprava sa opiera o stav z roku 1780. Súčasný stav záhrady bol koncipovaný pre prezidenta SP, on však „daroval“ záhradu verejnosti. Za palácom je vyhradený 50-metrový priestor na prezidentské účely. V záhrade sú urobené terénne úpravy, nové osvetlenie a závlaha. Obnovil sa oválny parterový trávnik, lemovaných chodníkom s kvetinovými záhonmi, pri ktorých sú osadené kameninové vázy. V celej záhrade sa zachovalo len niekoľko pagaštanov konských (*Aesculus hippocastanum* L.) a to len v jej zadnej časti. Asfaltové chodníky sa zmenili na pieskovo-hlinité. Vo východnej časti sa vysadili ozdobné jablone, ktoré aspoň náznakovo pripomínajú bývalú štepanicu.

V záhrade sa v súčasnosti vysádza tzv. prezidentská aleja pozdĺž východného okraja okraja plotenia. Aleju dubov – *Quercus robur* 'Fastigiata', vysádzajú prezidenti cudzích štátov pri návšteve Slovenska. Myšlienku výsadby aleje inicioval prezident SR Rudolf Schuster. Je to nový kompozičný prvok bývalej Grassalkovichovej záhrady.

Keďže je táto záhrada považovaná za jeden zo skvostov Bratislavy, „nová tvár“ záhrady mohla byť vernejšia tej pôvodnej. Sú všeobecné výhrady k plastikám moderného umenia, ktoré sú rozmiestnené v zadnej časti záhrady. Baroková úprava záhrady a moderné umenie plastík nepatria k sebe. Rekonštrukciu chápeme ako 1. etapu prestavby záhrady do jej barokovej podoby, ktorá sa hodnotí ako najcennejšia. Po rekonštrukcii získá Slovensko ďalší cenný dokument o svojej vyspelosti v odbore záhradná architektúra a kultúrne veľmi hodnotný parkový objekt.